

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KOMPARATIVNU KNJIŽEVNOST I BIBLIOTEKARSTVO /
INFORMACIJSKE NAUKE

INKLUZIJA I ULOGA BIBLIOTEKARA U ŠKOLSKOJ BIBLIOTECI

- Završni diplomski rad -

Mentorica:

Prof. dr. Lejla Kodrić Zaimović

Studentica:

Azra Kapo

Sarajevo, juni 2021.

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet u Sarajevu

Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo / informacijske nauke

Studijska grupa: Komparativna književnost i bibliotekarstvo

Ime i prezime studentice: Azra Kapo

Broj indeksa: 1378/2012

Inkluzija i uloga bibliotekara u školskoj biblioteci

- Završni diplomski rad –

Mentorica: Prof. dr. Lejla Kodrić Zaimović

Članovi/-ice komisije za ocjenu završnog diplomskog rada:

1. _____
2. _____
3. _____

Sarajevo, juni 2021.

SADRŽAJ

<i>UVOD</i>	6
<i>1. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA</i>	8
1.1. Predmet istraživanja	8
1.2. Hipoteze rada sa obrazloženjem.....	9
1.3. Svrha i cilj istraživanja	9
1.4. Metode istraživanja	10
1.5. Sadržaj i struktura rada.....	10
<i>2. OSOBE SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU</i>	12
2.1. Djeca sa poteškoćama u razvoju	12
2.2. Pristup djeci sa poteškoćama u razvoju u vaspitanju i obrazovanju	14
2.3. Modeli školovanja učenika sa poteškoćama u razvoju	15
2.3.1 Individualizovani pristup.....	15
2.3.2 Prilagođeni vaspitno-obrazovni programi	16
<i>3. POJAM INKLUZIJE I INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA</i>	17
3.1. Ideje inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja.....	17
3.2. Inkluzivno obrazovanje	20
3.3. Neke od prednosti inkluzivnog obrazovanja.....	24
3.4. Inkluzivno obrazovanje u Evropi	26
3.5. Inkluzivno obrazovanje u Bosni i Hercegovini.....	27
<i>4. ŠKOLSKA BIBLIOTEKA U PROCESU OBRAZOVANJA</i>	29
4.1. Osoblje u školskim bibliotekama	31
4.2. Učenje u školskim bibliotekama	32
4.3. Nastava u školskim bibliotekama.....	33
<i>5. ŠKOLSKI BIBLIOTEKAR</i>	35
5.1. Savremene tendencije u bibliotekarstvu.....	35
5.2. Stanje u bosanskohercegovačkim bibliotekama.....	36
5.3. Uloga i funkcija školske biblioteke.....	37
5.4. Uloga školskog bibliotekara.....	38
5.5. Uloga školskog bibliotekara u učenju djece sa poteškoćama u razvoju	40
5.6. Saradnja defektologa i školskog bibliotekara.....	42
<i>6. ŠKOLSKJE BIBLIOTEKE KANTONA SARAJEVO</i>	43
6.1. Uslovi rada i informatička opremljenost.....	43

6.1.1 Uslovi rada i informatička opremljenost školskih biblioteka osnovnih škola Kantona Sarajevo.....	44
6.1.2 Uslovi rada i opremljenost školskih biblioteka srednjih škola Kantona Sarajevo	48
6.2. Bibliotečka građa analiziranih biblioteka.....	51
6.3. Kadrovska politika zapošljavanja u biblioteke Kantona Sarajevo	53
7. <i>EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE</i>	55
7.1. Opis odabrane metode prikupljanja podataka	55
7.2. Određivanje uzorka, strategija pristupa i sprovođenje istraživanja.....	56
7.3. Analiza podataka i interpretacija rezultata	57
7.4. Diskusija o rezultatima dobijenim analizom podataka	67
<i>ZAKLJUČAK</i>	68
<i>LITERATURA</i>	70
<i>POPIS ILUSTRACIJA</i>	75
<i>PRILOZI</i>	76

Sažetak

Školske biblioteke i bibliotekari tokom godina postojanja mijenjali su svoj oblik, organizaciju i načina rada, ali je njihova osnovna uloga ostala nepromjenjena. Prikupljanje, čuvanje i davanje informacija na korištenje i dalje je primarni zadatak školske biblioteke. Osobe sa poteškoćama u razvoju imaju jednako pravo kao i svi ostali na pristup knjigama, znanju i informacijama, pa zbog toga rad školske biblioteke mora biti usmjeren i na potrebe ovih učenika. Inkluzija u školskim bibliotekama je od velike važnosti za pravilan razvoj i obrazovanje osoba sa poteškoćama u razvoju. Iz tog razloga se bibliotekari suočavaju sa obavezom stalnog usavršavanja, prilagođavanja novim informacijskim tehnologijama i novim metodama prikupljanja i prenošenja informacija do svojih korisnika. Školske biblioteke treba da imaju određen prostor za čitaonicu, adekvatnu opremu pomoću koje brže dolaze do informacija, prostor i opremu prilagođenu inkluzivnom obrazovanju i obučenog stručnog bibliotekara koji će pružiti pomoć učenicima i nastavnicima u njihovom radu.

Ključne riječi: Školska biblioteka, školski bibliotekar, osobe sa poteškoćama u razvoju, inkluzija, inkluzivno obrazovanje, Kanton Sarajevo

Abstract

School libraries and librarians have changed their form, organization and way of working during their years of existence, but their basic role has remained unchanged. Collecting, storing and making information available is still the primary task of the school library. People with disabilities have the same right as everyone else to access books, knowledge and information, so the work of the school library must be focused on the needs of these students. Inclusion in school libraries is of great importance for the proper development and education of people with disabilities. For this reason, librarians face the obligation of continuous improvement, adaptation to new informational technologies, as well as methods of collecting and transmitting information to their users. School libraries should have a designated reading room, adequate equipment to access information more quickly, space and equipment adapted to inclusive education, and a trained professional librarian to assist students and teachers in their work.

Keywords: School library, school librarian, people with disabilities, inclusion, inclusive education, Sarajevo Canton

UVOD

Inkluzivno obrazovanje se razvilo kao pokret koji je trebalo da bude izazov dosadašnjoj ekskluzivnoj teoriji i praksi i postao favorizirani usvojeni pristup koji se odnosi na učenje svih učenika u redovnim školama i učionicama.

Pojavile su se mnoge dileme i nesuglasice oko uključivanja djece sa poteškoćama u razvoju, predškolskog i osnovnoškolskog uzrasta, u redovne odgojno-obrazovne ustanove. Do tih dilema na našim prostorima moglo je doći zbog toga što je inkluzija doživljena kao nametanje koje su donijeli stranci u našu zemlju ili administrativna naredba od strane obrazovnih vlasti, da bi ispunili zahtjeve koje je od njih tražila Europska zajednica. Neke od dilema se mogu shvatiti kao suprotstavljanje tradicionalizmu i želja za očuvanjem postojećeg stanja u odnosu na inovacije, zagovaranje naprednih didaktičkih tehnika nasuprot uobičajenim načinima učenja, saradnja sa ljekarima, a izbjegavanje shvatanja da se radi isključivo o medicinskom problemu, potreba za kompetentnijim i specijaliziranim nastavnim kadrom, a u isto vrijeme uz izbjegavanje oslanjanja samo na njih.

Inkluzija se ne stvara u vakuumu. To je proces koji zahtijeva suočavanje sa velikim brojem različitih potreba svih učenika u školi, a promjena sistema i politička akcija će ohrabriti i podržati kretanje ka inkluziji. Na nivou škole inkluzija zahtijeva fleksibilnost u nastavnom planu i programu, te nastavnički pristup sa osjećanjem za različite potrebe učenika. To neminovno dovodi do dilema i nesuglasica jer se stavovi ne mijenjaju preko noći. Treba vremena da se razviju kultura prihvaćanja jednakosti, društvena pravda i poštivanje različitosti. *Nastavnici moraju steći nove vještine i znanja, ali isto tako neophodno je da budu podržani, te da njihova nastojanja budu vrednovana.*¹

Terminologija koja se koristi u području obrazovanja djece sa poteškoćama u razvoju često izaziva nedoumice. Definicije su često nejasne, neprecizne i nedosljedno se upotrebljavaju. Dvosmislenosti rastu kada praktikanti koriste koncepte koje oni sami operativno definišu, u skladu sa svojim ličnim obrazovanjem. Kao posljedica dolazi do toga da je veoma teško shvatiti šta autori misle kada koriste neke termine kao što su specijalne potrebe / posebne potrebe, specijalno obrazovanje, integracija, inkluzija i druga, veoma kompleksna terminologija.

¹ Hatibović, Ćimeta. Dileme i nesuglasice vezane za ideju inkluzivnog obrazovanja u BiH: U: Vodič kroz inkluziju u obrazovanju (Priredili: Šunkić, Z., M. Kordić, O. Hasić, Ć. Hatibović). Sarajevo: Misija OSCE-a u BiH, 2006. Str. 9.

Neminovno je da inkluzija podrazumijeva nove i značajne izazove od strane nastavnika, menadžmenta škole, pa i bibliotekara kao stručnih saradnika i kao važnih spona u sistemu jedne škole, kako osnovne, tako i srednje. Svi imaju zahtjevan zadatak – odgovoriti na veliki broj različitih učeničkih potreba. Tradicionalno je sadržaj nastavnih programa (materija koju treba obraditi) uvijek bio polazna tačka i glavna briga nastavnika, koji su se bez prethodne edukacije, našli u situaciji da sami prilagođavaju gradivo za učenike sa poteškoćama u razvoju, da ga implementiraju i da vrednuju učeničko znanje. Jedna od najčešćih dilema nastavnika je kako vrednovati učeničko znanje i kako biti siguran da je obrađeno gradivo preneseno učenicima na najefektniji način, a da nije bilo neinteresantno onim učenicima koji su iznad prosjeka, te da su gradivo razumjeli i oni ispodprosječni učenici.

U savremenoj školi funkcija biblioteke ima novu ulogu koja, prije svega, podrazumijeva značajniji rad učenika i nastavnika u njoj. Biblioteka je uključena u savremene informacione sisteme i zauzima centralni prostor za učenje i praćenje nastave. Ona ne može imati namjenu samo za korištenje fonda iz lijepe književnosti, već mora biti opremljena iz svih predmeta. Savremena školska biblioteka je danas multimedijalni centar opremljen videotekom, CD-tekstom, kasetama, folijama itd.

Nove tendencije u bibliotekarstvu i nastavi, koja podrazumijeva drugačiji vid učenja, nužno otvaraju pitanje stručnog kadra, koji mora imati obrazovanje iz oblasti bibliotečkih i informacijskih nauka, ali i pedagoško-psiholoških predmeta jer školski bibliotekar je istovremeno i stručnjak za određene oblasti i pedagog.

U radu se prikazuje rad školske biblioteke, njena funkcija u savremenoj nastavi i mjesto i položaj školskog bibliotekara u nastavnom procesu. Posebna pažnja bit će posvećena ulozi bibliotekara u procesu inkluzivne nastave, poteškoćama sa kojima se susreću kako sami bibliotekari, tako i učenici sa poteškoćama u razvoju kada je u pitanju korištenje školske biblioteke.

Kao što je već rečeno, ni sami nastavnici i profesori nisu dovoljno edukovani za ovaj vid nastave, kako zbog tehničke opremljenosti, tako i zbog samog usavršavanja kada je u pitanju ovaj vid nastave.

Možemo slobodno reći da je uloga bibliotekara u inkluzivnoj nastavi jednako važna kao i uloga nastavnog osoblja, ali da se škole malo ili gotovo nikako ne bave ovom problematikom, te sam se upravo iz tog razloga odlučila za ovo istraživanje kroz svoj diplomski rad.

1. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Posljednjih decenija u svijetu se razvio pokret za pravedniji odnos prema osobama sa posebnim obrazovnim potrebama kao nova humanistička ideja nazvana inkluzija ili uključivanje svih onih koji su bili isključeni, segregirani, diskriminirani. Smatra se da je obrazovanje ključna oblast društvene djelatnosti koja treba biti pokretač i realizator ideje inkluzije. Ako govorimo o djeci sa poteškoćama u razvoju, ne mislimo samo na onu djecu sa oštećenjem vida, sluha, glasa, govora i jezika, već se to odnosi i na djecu koja imaju i druge smetnje i poremećaje, kao što su poremećaji ponašanja i emocija, psihoze razvojnog doba, poremećaji prilagođavanja, poremećaji ishrane, poremećaji spavanja, djeca oboljela od epilepsije, zlostavljana i zanemarena djeca, kao i djeca sa specifičnim potrebama u razvoju, povratnici, djeca iz nepotpunih porodica, manjinskih grupa itd.

Značajan doprinos biblioteka može pružiti u školskim programima pružanja podrške djeci sa posebnim obrazovnim potrebama: djeci sa smetnjama u razvoju, djeci sa invaliditetom, darovitoj djeci, djeci iz osjetljivih društvenih grupa. Jer, biblioteka je jedna od potencijalno važnih inkluzivnih sredina unutar školskog prostora i u njoj bi trebalo stvoriti i uslove za razvijanje inkluzivne kulture učenika, a ne jedino obezbjediti sprečavanje svakog oblika diskriminacije ili ugroženosti djece. Upravo u ovoj kulturnoj i obrazovnoj sredini, podsticajnoj za učenje, sva djeca će moći da sarađuju bez obzira na uzrast ili pripadnost odjeljenju i razredu, sa svješću da će biti uvažena, tretirana kao jednaka po pravima i obavezama. Osjećaju podržanosti doprinijeće, na primjer, mogućnost da učenici slabijeg materijalnog stanja u školskoj biblioteci pozajme udžbeničku literaturu na period od godinu dana, odnosno za cijelu školsku godinu.

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog rada je inkluzija i uloga bibliotekara u školskoj biblioteci. Naime, inkluzija kao poseban oblik nastavnog oblika rada iziskuje stalno stručno usavršavanje kako nastavnog osoblja, tako i stručnih saradnika koji su dio školskog sistema, u konkretnom slučaju bibliotekara. Finansiranje je važan način održavanja okvirne politike vezane za inkluziju. Do nesuglasica može doći zbog primjene različitog modela finansiranja redovnog i specijalnog školstva. U finansiranje specijalnog školstva je uključeno više ministarstava (obrazovanja, zdravstva, socijalnog rada i politike). Mogućnost da se dobiju sredstva od nevladinog sektora u specijalnom obrazovanju su, takođe, izvjesnija. S obzirom na tešku

finansijsku situaciju u kojoj se kompletno društvo nalazi, pa samim tim i obrazovanje, mnoge novine koje bi trebalo da se uvode kako bi se unaprijedilo obrazovanje, nažalost nisu moguće. Čest slučaj je da, kada su prioriteti u pitanju, stručnom usavršavanju prisustvuje nastavno osoblje, dok bibliotekari ostanu po strani, što naravno nije dobro, jer i oni igraju veoma važnu ulogu kada je riječ o inkluziji djece sa poteškoćama u razvoju.

1.2. Hipoteze rada sa obrazloženjem

U najužoj vezi sa predmetom, problemom i ciljem istraživanja, postavljena je hipoteza (H) rada koja glasi:

- H. Bibliotečki kadar školskog obrazovnog sistema nije dovoljno (ili nije nikako) upoznat sa pojmom inkluzije, što otežava ili sprečava sprovođenje inkluzivnog obrazovanja, od čega svi učenici sa ili bez teškoća u razvoju imaju koristi.

U radu će biti objašnjen pojam inkluzivne nastave, kao i uloga bibliotekara u inkluziji djece sa poteškoćama u razvoju. S ciljem rješavanja (dokazivanja) postavljene hipoteze, formulisane su i pomoćne hipoteze (P.H.) i to:

- P.H. 1. Postoji veliki jaz između zakonske regulative i stvarne prakse u školama i predškolskim ustanovama kada je u pitanju primjena inkluzivne nastave.

Zakonska regulativa koja reguliše oblast inkluzivne nastave postoji, ali se često dešava da se ne primjenjuje u praktičnoj nastavi u školama.

- P.H. 2. Školska biblioteka se ne vrednuje kao bitna kulturno-obrazovna i informacijska komponenta škole koja bi bila podrška nastavno-obrazovnim procesima, već isključivo kao pomoćno sredstvo za realizaciju nastavno-obrazovnih sadržaja.

Školska biblioteka je bitan segment školskog sistema, ali i pored toga često se ne vrednuje i ne zauzima mjesto koje zaslužuje, već se naprotiv koristi kao pomoćno sredstvo u realizaciji nastavnih sadržaja.

1.3. Svrha i cilj istraživanja

Inkluzivno obrazovanje je važna društvena i pedagoška tema i postalo je sastavni dio savremenog obrazovanja. Inkluzivno obrazovanje nastoji eliminisati predrasude i stereotipe, te svakom djetetu omogućiti ravnopravno učešće u životu zajednice i što kvalitetnije obrazovanje. Biblioteke bi u današnjem vremenu trebale biti mjesto koje će se istaknuti i uslugama koje su

namijenjene inkluzivnom obrazovanju. Upravo zbog toga, bibliotekari postaju sve skloniji realizaciji inkluzivnog obrazovanja u školskim bibliotekama i to ujedno predstavlja svrhu istraživanja ovog rada.

Od ključne je važnosti edukovati, informisati i osnažiti nastavno osoblje, roditelje i djecu o značaju školske biblioteke u inkluzivnom obrazovanju, što je ujedno i cilj istraživanja. Ovo pitanje svakako zahtijeva dodatni angažman, samoobrazovanje i samosvijest bibliotekara.

1.4. Metode istraživanja

Za izradu ovog rada korišće se osnovne metode istraživanja:

- analiza i sinteza za izučavanje pojedinih cjelina,
- komparativna metoda ima zadatak upoređivanja istih ili srodnih pojava kako bi se utvrdile razlike ili sličnosti u intenzitetu,
- indukcija i dedukcija pri čemu želimo postići navođenje i posmatranje pojava kao i zaključivanje pojedinačnih tvrdnji.
- teorijske metode u smislu istraživanja različitih zakonskih propisa u ovoj oblasti.

Dokazivanju hipoteza doprinjet će i saznanja iz mnogobrojnih stručnih časopisa i literature.

1.5. Sadržaj i struktura rada

Rad ima dva dijela: teorijski i praktični dio. U teorijskom dijelu nakon uvodnog dijela u kome će biti prikazan metodološki okvir rada, predmet istraživanja, hipoteze rada sa obrazloženjem, svrha i cilj istraživanja, kao i metode koje su korištene u samom istraživanju, u drugom teorijskom dijelu rada bit će više riječi o djeci sa poteškoćama u razvoju i pristupu djeci sa poteškoćama u razvoju kada je u pitanju vaspitanje i obrazovanje i kao posebno potpoglavlje bit će obrađeni modeli školovanja učenika sa poteškoćama u razvoju. Treće poglavlje rada govori uopšteno o pojmu inkluzije i inkluzivnog obrazovanja, koje su njene prednosti i kako je inkluzivno obrazovanja regulisano u Evropi, a kako kod nas u Bosni i Hercegovini. Školska biblioteka kao važan dio školskog sistema u procesu obrazovanja, odnosno stručno osoblje, učenje i nastava u školskim bibliotekama će biti objašnjena kroz četvrto poglavlje. Uloga bibliotekara u učenju djece sa poteškoćama u razvoju i njihova saradnja sa defektologom će biti oblast kojom će se baviti u petom poglavlju ovog rada. S

obzirom da je empirijski dio rada rađen na primjeru osnovnih škola Kantona Sarajevo, u šestom poglavlju bit će više riječi o uslovima rada i informatičkoj opremljenosti školskih biblioteka ovog Kantona, kao i o bibliotekačkoj građi analiziranih biblioteka. Praktični dio rada se odnosi na empirijsko istraživanje, nakon čega slijede zaključna razmatranja.

2. OSOBE SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Kada govorimo o osobama sa poteškoćama u razvoju misli se na osobe sa fizičkim i psihičkim poteškoćama, disleksične osobe, bolničke pacijente, osobe zbrinute u domovima penzionera, starije slabo pokretne osobe vezane uz kuću, osobe u vaspitnim i kaznenim ustanovama, slijepi i slabovidni, gluhi i nagluhi te gluho-slijepi osobe. *Prema definiciji istaknutoj u Deklaraciji o pravima osoba sa invaliditetom, osobe sa poteškoćama u razvoju su sve one osobe koje zbog urođenog ili stečenog oštećenja nisu u stanju osigurati vlastitom snagom ili bar djelimičnom snagom odgovarajući položaj na poslu, u zvanju i u društvu. Šire gledano, može se reći da su svi ljudi kojima je potrebna pomoć drugih, osobe sa poteškoćama u razvoju.*²

2.1. Djeca sa poteškoćama u razvoju

I među djecom postoje ona sa različitim razvojnim fizičkim ili psihičkim problemima, pa im je potrebna posebna pažnja i školovanje. Za takvu djecu upotrebljavani su različiti nazivi, kao na primjer, hendikepirana, invalidna, onespobljena djeca i nadalje, međutim danas je u upotrebi jedinstveni termin: djeca sa poteškoćama u razvoju. Djeca sa poteškoćama u razvoju čine posebno ranjivu grupu u svakom društvu. U prošlosti su takva djeca smatrana nepoželjnim u klasičnim učionicama.

Tradicionalni pristup invaliditetu stavlja naglasak na oštećenje kao uzrok smanjenih sposobnosti osobe za svakodnevno funkcionisanje. Iz takvog pristupa proizlazi, na primjer, da dijete sa cerebralnom paralizom i ograničenim samostalnim kretanjem ne može u redovnu školu, nego u posebnu, namijenjenu samo djeci sa fizičkim invaliditetom, što ujedno znači da ne može slobodno birati školu u kojoj će dobiti obrazovanje koje želi. Savremeni pristup smatra društvo odgovornim za ograničenja i prepreke koje postavlja osobama sa invaliditetom. Tako se u ovom slučaju drži odgovornom sredina u kojoj je dijete živjelo jer nije omogućila pristupačnost škole ili nije imala stručnjaka za edukacijsku rehabilitaciju, niti edukovane učitelje za posebne potrebe. S vremenom došlo je i do promjene odnosa prema osobama sa poteškoćama u razvoju, što je vidljivo i u međunarodnim dokumentima.

Opća skupština Ujedinjenih naroda usvojila je 1989. godine Konvenciju o pravima djeteta, a zahtijeva edukaciju koja će omogućiti lakše uključivanje djeteta u njegovo okruženje.

² Narodne novine. Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_47_911.html (12.03.2021.)

Treba zasigurno poznavati i Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom, koje je 1993. godine donijela također Opća skupština UN-a.

Rezolucija iz 1996. godine utvrdila je smjernice za obrazovanje djece sa poteškoćama u razvoju. Između ostalog, isticala je pravo na jednake obrazovne mogućnosti, pravo na pristup obrazovanju unutar redovnih škola, potrebu za dodatnim obrazovanjem učitelja, pružanje stručne pomoći u školama i činjenicu da roditelje treba uzeti u obzir u školama kao ravnopravne partnere. Danas se djeci sa poteškoćama u razvoju pristupa kroz različite medicinske modele te ih se pokušava uključiti u redovni obrazovni sistem.

Danas u školama postoji prosječno 20–25% djece sa posebnim vaspitnim ili obrazovnim potrebama, koje mogu biti manje ili više izražene, te mogu biti kratkotrajne ili doživotne. Grupi djece sa poteškoćama u razvoju pripadaju djeca sa oštećenjem vida, sluha, poremećajem jezično-govorne komunikacije, specifičnim teškoćama u učenju, tjelesnim invaliditetom, hroničnim bolestima, sniženim intelektualnim sposobnostima, poremećajima u ponašanju uslovljenim organskim faktorima ili progredirajućim psihopatološkim stanjem, sa poremećajem iz autističnog spektra te darovita djeca.

Nezavisno od toga, svako dijete ima pravo na razvoj svojih potencijala, kroz školovanje i druge oblike obrazovanja, bez obzira na spol, rasu, dob, bilo koju vrstu pripadnosti, jezik, socijalni status, umne i tjelesne sposobnosti, što je posebno naglašeno i u Konvenciji o pravima djeteta Ujedinjenih naroda. Škola, kao vaspitno-obrazovna institucija, prva ima zadatak učiti i poučavati o pravima svake osobe, posebno djeteta.

U Bosni i Hercegovini je obavezno osnovno školovanje i obrazovanje djece sa poteškoćama u razvoju provodi se u redovnim školama. Međutim, kada je riječ o obrazovanju djece sa poteškoćama u razvoju, treba razlikovati potpunu integraciju učenika sa redovnim programom, prilagođenim programom ili djelimičnom integracijom po prilagođenom i posebnom programu. Većina takve djece je potpuno integrisana u redovne razrede i to tako da u jednom razrednom odjeljenju mogu biti najviše tri učenika sa poteškoćama u razvoju. Ranijih godina definisano je da u grupu učenika sa većim teškoćama u razvoju pripadaju i učenici sa teškoćama u učenju (općeg tipa) i to na stepenu lake retardacije, ako su prisutne i druge teškoće (to mogu biti i poteškoće glasovno-govorne komunikacije koje često prate sniženu inteligenciju), te učenici sa umjerenom i težom retardacijom. To znači da se pravnom regulativom ograničila mogućnost djeci sniženih intelektualnih mogućnosti za uključivanje u redovni razred pa čak i u parcijalnu integraciju. No, posljednjih godina praksa uključivanja u mnogo slučajeva uspješno premošćuje ove prepreke, na zahtjev roditelja da se poštuje pravo djeteta na pohađanje redovne škole. Pod veće teškoće svrstavaju se i učenici sa oštećenjima

vida ako imaju druge dodatne teškoće, te djeca sa organskim uslovljenim poremećajima u ponašanju (gdje se često nađu i djeca sa ADHD-om), povezanim sa drugim teškoćama, te na isti način i djeca sa autizmom. Za djecu sa većim teškoćama predviđaju se posebne ustanove.

Zakon ne ograničava izbor uobičajenih srednjih škola, već učenici biraju prema svojim mogućnostima i interesima da li će upisati četverogodišnje, trogodišnje ili dvogodišnje školovanje.

2.2. Pristup djeci sa poteškoćama u razvoju u vaspitanju i obrazovanju

Svako dijete je različito pa zato pristup svakom djetetu i u školi treba biti jedinstven. Različite su mogućnosti, potrebe i interesi svakog djeteta, pa je i vaspitno-obrazovne metode potrebno prilagoditi djetetu. To se ne odnosi samo na djecu sa poteškoćama u razvoju, već na svu djecu školskog uzrasta. *Istraživanje koje je provedeno 2006. godine pokazalo je da u razredu u kojem nastavu pohađa dijete sa poteškoćama u razvoju treba pokušati stvoriti saradničko ponašanje, što znači da nastavnik treba stvoriti kod druge djece osjećaj razumijevanja, te stvoriti dobru osnovu za dogovaranje i saradnju djeteta sa poteškoćama u razvoju.*³

Sva djeca, pa tako i djeca sa poteškoćama u razvoju, imaju potrebu za ljubavlju, slobodom, zabavom. Nastavnik treba stalno nadzirati učenike, po potrebi modifikovati njihovo ponašanje, a umjesto kazni primjenjivati metode razumijevanja, dogovaranja i saradnje, na osnovu čega zaključujemo kako učenici više prihvaćaju jednostavnije aktivnosti za koje je potrebna dobra ideja, motivacija i volja. Rezultati istraživanja pokazali su da je povjerenje između nastavnika i učenika međusobno povezano sa osjećajem prihvaćenosti.

Dakle, ne postoji jedinstvena formula za metodu koju treba koristiti, već se ona treba voditi razumijevanjem djece, njihovih potreba i posebnih sposobnosti kako bi se postigli željeni rezultati. Prije bavljenja određenim aktivnostima, trebali bi upoznati kakve su mogućnosti djece, a ona uglavnom uče i rješavaju probleme učenjem, slušanjem i govorom.

U radu sa djecom sa poteškoćama u razvoju neminovno dolazi do određenih problema zbog nedovoljnog razvoja osnovnih djetetovih sposobnosti, što dovodi do nezainteresovanosti djeteta za učešće u pojedinim aktivnostima. U takvim slučajevima potrebno je više podsticati i usmjeravati takvu djecu. Proces nije jednostavan, traje duže vrijeme i zahtijeva strpljenje i volju, kako bi došlo do određenih rezultata.

³ Kljaić, Ivana. Kako poboljšati razumijevanje, dogovaranje i suradnju djece s teškoćama u učenju? Metodčki ogledi br. 2. Slavonski Brod, 2002. Str. 95.

2.3. Modeli školovanja učenika sa poteškoćama u razvoju

Redovan školski sistem u Bosni i Hercegovini poznaje danas dva modela školovanja učenika sa poteškoćama u razvoju. To su primjena individualizovanih vaspitno-obrazovnih programa i prilagođenih vaspitno-obrazovnih programa.

Slika 1. Rad bibliotekara sa učenicima sa poteškoćama u razvoju

Izvor: <https://www.in-portal.hr/file/images/Knjiznica-Koprivnica1.jpg>

2.3.1 Individualizovani pristup

Individualizovani pristup podrazumijeva primjenu metoda i materijala koji podupiru posebne potrebe učenika. Taj pristup uključuje, na primjer, pružanje pomoći pri samostalnom radu učenika, odabir zadataka različite težine, češće vježbanje i ponavljanje, zajedničko planiranje rada sa učenicom, fizičko približavanje učenika izvoru posmatranja, preciznost, jasnoća zadavanja uputa i provjera razumijevanja, te samo usmenu provjeru ili davanje mogućnosti da učeniku neko drugi čita (učenik sa disleksijom), češća provjera znanja u kraćim vremenskim trajanjima i sa manjim brojem zadataka.⁴

Ne treba zaboraviti ni zahtjeve s obzirom na prostor u kojem se odvija nastava, kao što je omogućavanje učeniku da sjedi na mjestu koje mu najbolje odgovara, primjena specifične

⁴ Zrilić, Smiljana. Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole: Priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2011. Str. 22.

opreme i didaktičkog materijala (diktafon, Braillevi strojevi, magnetne ploče i podloge stola, tekstovi za lijepljenje u bilježnice za učenike sa disleksijom i slično). U individualizovanom radu sa učenicima sa poteškoćama u razvoju izrađuju se pojedinačni nastavni programi (Individualizovani vaspitno-obrazovni program), koji imaju različite nivoe, zavisno od vaspitno-obrazovnih potreba učenika. Ti programi moraju sadržavati ciljeve, metode, sadržaje, rokove te osobe zadužene za njihovo provođenje. Glavni cilj ovakve nastave je poučiti učenike učenju, stvoriti kod njega motivaciju za učenje i pomoći mu da iskoristi potencijalne sposobnosti za učenje.

2.3.2 Prilagođeni vaspitno-obrazovni programi

Prilagođeni vaspitno-obrazovni programi su programi primjereni osnovnim karakteristikama teškoće kod učenika. U pravilu ovaj program podrazumijeva smanjivanje intenziteta i ekstenziteta pri izboru nastavnih sadržaja. Kao i individualizovane programe, tako i prilagođene vaspitno-obrazovne programe izrađuje nastavnik u saradnji sa stručnjakom odgovarajuće specijalnosti. *Prilagođeni program izrađuje se za sve nastavne predmete, savladavanje čijih sadržaja traži veće teškoće, zatim obuhvata sadržaje koje učenik može savladati, a izrađuje se za svakog učenika zasebno, u zavisnosti od vrste učenikove teškoće.*⁵

⁵ Zrilić, Smiljana. Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole: Priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2011. Str. 23.

3. POJAM INKLUZIJE I INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA

Inkluzija obično znači puno sudjelovanje u društvenom životu svih ljudi, bez obzira na njihov spol, etničku pripadnost, religiju i socio-ekonomsko porijeklo, sposobnost i zdravstveni status. Inkluzivno obrazovanje znači da bi sva djeca trebala dobiti kvalitetno obrazovanje u redovnim školama bez obzira na spol, etničku pripadnost, religiju i socioekonomsko porijeklo, sposobnost i zdravstveni status. To istovremeno znači da se škole i vrtići trebaju prilagoditi obrazovnim potrebama djece, umjesto da obrazuju samo onu djecu koja se mogu prilagoditi postojećem obrazovnom procesu.

Na tim osnovama bazirana je i politika inkluzivnog obrazovanja sa težnjom da se model integracije, koji podrazumijeva uključivanje sve djece u institucionalno obrazovanje i njihovo prilagođavanje školi, zamijeni modelom inkluzije. *Ovaj model integracije ne samo da zahtijeva da škola bude otvorena za sve učenike i udovoljava njihovim specifičnim obrazovnim potrebama, već podrazumijeva maksimalno razvijanje sposobnosti i potencijala svakog učenika.*⁶

Problematika inkluzije u društvu, a naročito u obrazovnom procesu, svakako je predmet mnogih teorijskih rasprava, kao i naučnih i stručnih diskusija o aktuelnim problemima sa kojima se susreću svi oni koji u praksi pokušavaju da odgovore izazovima inkluzije. Međutim, i pored mnogih zakonskih rješenja, deklaracija, zvaničnih dokumenata donijetih u svijetu, a i kod nas, još uvek mnoge stvari ostaju neriješene i nedovoljno istražene i uvažene. Praksa prepoznaje niz problema i nedostataka sa kojima mora da se suoči, te se iz tog razloga dalje teorijski razmatra i određuje pojam inkluzije. Ukazuje se na značaj inkluzivne škole i zajednice, a posebno se ističe važnost uvažavanja mišljenja i iskustava školskih pedagoga kao stručnjaka koji aktivno učestvuju u primjeni inkluzije u školskom kontekstu.

3.1. Ideje inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja

Ideje o inkluziji učenika sa poteškoćama u razvoju u redovna odjeljenja pojavile su se u Sjevernoj Americi sredinom 80-ih, kada su Kanadske provincije počele razvijati programe koji su bili usmjereni na inkluziju sve djece. Koncept inkluzivnog obrazovanja uveden je u Ujedinjenom Kraljevstvu devedesetih godina 20. vijeka i organizovana je godišnja konferencija o integraciji.

⁶ Zuković, Slađana; Popović, Daliborka. Partnerstvo porodice i škole u inkluzivnoj politici vaspitanja i obrazovanja. U: M. Pikula (ur.) Nauka i politika, Pale: Filozofski fakultet, 2011. Str. 494.

Inkluzija učenika sa poteškoćama u razvoju u redovne škole i učionice je dio velikog svjetskog pokreta za ljudska prava koji poziva na potpunu inkluziju svih ljudi sa poteškoćama u razvoju, u svim aspektima života. Položaj koncepta inkluzivnog obrazovanja u mnogim međunarodnim organizacijama, posebno zakonima i propisima Ujedinjenih naroda, uživa visoku ocjenu u cijelom svijetu. Svi standardi UN-a, kao što su oni sadržani u UN-ovoj konvenciji o pravima djeteta (1989.), UN-ova Standardna pravila o izjednačavanju prilika za osobe sa posebnim potrebama (1993.) i 1994. UNESCO-ov „Izveštaj o obrazovanju djece sa posebnim potrebama“ („Izveštaj Salamance“) propisuje da sva djeca imaju pravo na jednako obrazovanje bez diskriminacije u formalnom obrazovnom sistemu. Pojam inkluzivna škola odnosi se na obrazovnu filozofiju koja promiče obrazovanje svih učenika u redovnim školama.

Pojam inkluzivno školovanje se odnosi na filozofiju obrazovanja koja promovise obrazovanje za sve učenike u redovnim školama. Principi ove filozofije su sljedeći:

- Sva djeca imaju pravo da se igraju i uče zajedno.
- Djeca se ne smiju omalovažavati ili razlikovati tako što će se izdvajati ili odstranjivati radi svojih poteškoća ili posebnih potreba.
- Ne postoje uvaženi razlozi za razdvajanje djece za vrijeme njihovog školovanja, naprotiv, ona trebaju da zajedno odrastaju, a ne da budu zaštićena jedna od drugih.
- Pozitivan odnos prema različitosti znači prihvatiti različite mogućnosti u obrazovanju sve djece.
- Sva djeca i roditelji moraju biti tretirani sa poštovanjem.
- Potrebno je oblikovati takve uslove u vaspitno-obrazovnom procesu, koji omogućavaju uzimanje u obzir individualnih potreba sve djece, što zahtijeva fleksibilnost i prilagođavanje razlikama, obrazovanje po fleksibilno zasnovanom nastavnom planu i programu.
- Profesionalni razvoj stručnih radnika u školi uključuje utvrđivanje već postojećeg znanja i vještina te razvijanje novih. Zaposlenici moraju osjetiti pomoć u širem i užem okruženju (direktor/ica u tome ima najvažniju ulogu), te moraju dobiti odgovarajuće savjetovanje i stručnu pomoć (savjetnici, volonteri, asistenti itd.) i odgovarajuće materijale za pomoć (pomoć u učenju).

Inkluzivno vaspitanje i obrazovanje zahtijevaju i promjenu sredine, promjenu stava učesnika u vaspitno-obrazovnom procesu od realizacije posebnih vaspitno-obrazovnih potreba djece, do oblikovanja takvog vaspitno-obrazovnog sistema gdje se otklanjaju prepreke koje

onemogućavaju optimalni razvoj potencijala sve djece, pa i onih sa posebnim vaspitno-obrazovnim potrebama.⁷

„Vjerujem da će moje dijete biti potpuno integrisano u školski sistem.“ Ljudi koji to kažu obično misle na „puno učestvovanje u formalnom školskom obrazovanju“. Inkluzivnost i tolerancija u redovnim školama nisu ista stvar (Tim Weiss).⁸ Stopa upisa u redovnu školu odnosi se na stopu upisa djeteta u “redovni” kurikulum, obično tamo gdje dijete živi. Inkluzija je postupak kojim se osigurava da djeca mogu što više imati koristi od učestvovanja u svim aktivnostima poput druge djece bez posebnih potreba. To je proces učenja i odgajanja djece sa poteškoćama u razvoju zajedno sa djecom koja nemaju takvih potreba i onda ta djeca imaju iste mogućnosti u razvoju svojih fizičkih, emocionalnih, društvenih i drugih sposobnosti. Inkluzija djeci sa poteškoćama u razvoju daje mogućnost za promatranje, imitiranje i kontakt sa djecom koja nemaju poteškoća u razvoju. *Preduslovi za realizaciju inkluzivnog obrazovanja:*

- *Učešće učenika u procesu donošenja odluka.*
- *Pozitivni stavovi o mogućnostima učenja svih učenika.*
- *Znanje nastavnika o posebnim potrebama.*
- *Vješta upotreba specifičnih metoda instrukcije.*
- *Podrška roditeljima i nastavnicima.*⁹

Svrha inkluzije nije da se omogući svakom djetetu da uđe u redovnu školu, bez obzira na vrstu posebnih potreba, već kao što je gore spomenuto, tako da svako dijete može učestvovati u aktivnostima i iskustvima koja dijete dobiva kroz redovnu školu. Zamislite da ste u “normalnom razredu” i da svi učenici govore jezikom koji ne razumijete. I nastavnik govori jezikom koji ne možete razumjeti. Međutim, znate da postoji druga škola, nedaleko, učitelji i drugi učenici koji govore jezikom koji razumijete. Koja je škola inkluzivnija? Ista se stvar događa gluhoj djeci. Ponekad je više inkluzivno da pohađaju školu za gluhe ili školu u kojoj većina učenika zna Brajevo pismo.

⁷ Kavkler, Marija. Odgoj i obrazovanje djece sa posebnim potrebama. Ljubljana: Svetovalni center, 2003. Str. 29.

⁸ Vodič kroz inkluziju u obrazovanju. Sarajevo: Društvo ujedinjenih građanskih akcija „Duga“. Sarajevo, 2006. Str. 29. Dostupno na: http://www.skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fe14bb195_06Vodickrozinkluzijuobrazovanju.pdf (23.03.2021.)

⁹ Perić, Nenad. Značaj inkluzivnog obrazovanja za osobe sa invaliditetom. Tuzla: Koalicija organizacija osoba sa invaliditetom Tuzlanskog kantona, 2014. Str. 18.

3.2. Inkluzivno obrazovanje

Primjena inkluzivnog modela u obrazovanju znači da škole treba da se prilagode obrazovnim potrebama djece, a ne da se obrazuju samo ona djeca koja mogu da se uklope u postojeći obrazovni proces. Umjesto „djeteta po mjeri škole“, sintagma „škola po mjeri djeteta“,¹⁰ na najbolji način objašnjava promjene koje se žele ostvariti u savremenoj školi putem inkluzivnog obrazovanja. Model inkluzivnog obrazovanja znači stvaranje škole koja je otvorena za razvoj svih učenika na osnovu očekivanih rezultata ličnog potencijala, interesa i najvećih očekivanja pojedinca.¹¹ Takva tendencija podrazumijeva i kreiranje nastavnog procesa u kojem individualizacija pristupa podrazumijeva usmjerenost na dijete i mogućnost praćenja promjenljivih prioriteta potreba djeteta, jasne ciljeve i praćenje ishoda procesa učenja i, naravno, metodičku fleksibilnost kao dio nastavnčkih pedagoško-didaktičkih kompetencija.

Slika 2. Inkluzivno obrazovanje

https://www.unicef.org/montenegro/sites/unicef.org.montenegro/files/styles/hero_desktop/public/unicef-02-18-524_1.jpg?itok=q7zTZgzl

¹⁰ Podrška inkluzivnom obrazovanju asistent u nastavi. Sarajevo: Udruženje „Život sa Down sindromom“. Sarajevo, 2011. Str. 15. Dostupno na: <http://www.nastavnickovodstvo.net/index.php/literatura/category/14-inkluzija?download=152:podrska-inkluzivnom-obrazovanju-asistent-u-nastavi> (23.03.2021.)

¹¹ Ilić, Mile. Inkluzivna nastava. Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 2009. Str. 14

Inkluzivni razvoj škole je kontinuirani proces u kome dolazi do trajnih promjena u organizacionoj strukturi, nastavnom procesu i pedagoškom pristupu koji se ostvaruje u školi.¹² Uz fizičku pripremu za vaspitno-obrazovno okruženje (prikladna prostorna rješenja, nastavni materijali i dokumentacija za grupu, te dovoljan broj djece u grupi), preduslovi za uspješno provođenje inkluzivnog programa uključuju: obrazovni plan usmjeren na djecu, pozitivan stav i odnos prema nastavnicima, adekvatno obučenosnost nastavnog kadra i osoblja, pozitivan stav i prihvaćanje vršnjaka i saradnja sa roditeljima.¹³ Iz toga, inkluziju možemo razumjeti i kao skup najprije pedagoških uslova u školi koji daju šansu svakom djetetu, talentovanom, prosječnom ili djetetu smanjenih sposobnosti, da napreduje u skladu sa svojim mogućnostima i da se pri tome dobro osjeća. U tom smislu, praktičari inkluzivnog modela u nastavi navode četiri osnovne smjernice na putu ka stvaranju inkluzivne škole:

- 1) Učenici sa teškoćama u razvoju imaju pravo na podršku koja im je potrebna i treba da budu u redovnim odjeljenjima.
- 2) Od inkluzije kao neophodne komponente kvalitetnog obrazovanja svi učenici sa ili bez teškoća u razvoju imaju koristi.
- 3) Sva djeca, bez obzira da li imaju poteškoće u razvoju ili ne, imaju pravo na obrazovanje koje će ih pripremiti za život u zajednici.
- 4) Inkluzivna nastava i učenje efikasni su za svu djecu.

Pri koncipiranju modela inkluzivne škole, sljedeće dimenzije su se pokazale nužnim: kreiranje inkluzivne politike, stvaranje inkluzivne kulture, razvoj inkluzivne prakse.¹⁴ Inkluzivna kultura škole odnosi se pretežno na uspostavljanje takvog sistema vrijednosti unutar školske zajednice koji vodi ka prihvatanju i podržavanju različitosti (inkluzivne vrijednosti). Inkluzivna politika je dimenzija škole koja obezbjeđuje da inkluzija prožima sve školske planove i programe. Ovakva politika podrazumijeva opredeljenje za promjene i postojanje jasnih strategija za promjene usmjerenih na kreiranje adekvatnih odgovora na različitosti, dok inkluzivna praksa škole odražava inkluzivnu kulturu i politiku škole. Inkluzija predstavlja pragmatično rješenje pedagoške psihologije i metoda poučavanja koje osigurava

¹² Booth, Tony; Ainscow, Mel. Priručnik za inkluzivni razvoj škole: Upotreba indeksa za inkluziju za razvoj inkluzivne kulture, politike i prakse. Beograd: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, 2010. Str. 8.

¹³ Vujačić, Milja. Problemi i perspektive dece sa posebnim potrebama. Beograd: Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 2006. Str. 200. Dostupno na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0579-6431/2006/0579-64310601190V.pdf> (15.02.2021.)

¹⁴ Booth, Tony; Ainscow, Mel. Priručnik za inkluzivni razvoj škole: Upotreba indeksa za inkluziju za razvoj inkluzivne kulture, politike i prakse. Beograd: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, 2010. Str. 8.

visokokvalitetnu nastavu i učenje i omogućava svim akterima aktivno učestvovanje u školskom životu. Pri formulisanju inkluzivne strategije razvoja škole potrebno je uzeti u obzir predstavnike sva tri aspekta. Međutim, temelj je dimenzija „stvaranja inkluzivne kulture“. Pažnju na školsku kulturu i razvijanje zajedničkih inkluzivnih vrijednosti, što predstavlja napredak inkluzivne kulture, takođe će dovesti do promjena u druga dva aspekta.

Osnovno polazište inkluzivnog pristupa ogleda se u stavu da je svako dijete individualno biće, pri čemu se posebno ističe da su potrebe sve djece iste, samo su različiti načini njihovog zadovoljavanja. Značajno je napomenuti i stav da je dijete sa teškoćama u razvoju prije svega dijete. Takav stav nam nameće tri ključne stvari koje moramo imati na umu. Prvo, potrebno je izvršiti funkcionalnu procjenu tjelesnog i mentalnog statusa djeteta, umjesto davanja dijagnoze. Zatim je neophodno naći pravi put da dijete zadovolji svoje potrebe, a koje teže zadovoljava zbog socijalnih ili nekih drugih prepreka. I na kraju, da je dijete sa poteškoćama u razvoju prije svega ljudsko biće i da iz tog razloga ni jedna razvojna teškoća ne smije biti uzrok bilo kakvog oblika diskriminacije.

Pozitivan stav nastavnika prema inkluziji, je jako bitno u pogledu otklanjanja prepreka inkluzivnom obrazovanju. *Rezultati istraživanja pokazuju da pozitivniji stav prema inkluziji imaju nastavnici iz zemalja u kojima je inkluzija zakonom propisana, nego nastavnici iz zemalja u kojima još uvek vlada segregaciona politika, što pokazuju rezultati istraživanja.*¹⁵ Takođe, nalazi istraživanja pokazuju da *odnos nastavnika prema inkluziji djece sa teškoćama u razvoju zavisi od vrste teškoća koje djeca imaju, kao i od iskustva nastavnika u radu sa ovom kategorijom djece.*¹⁶ Razvoj inkluzivnih praksi i sticanje pozitivnih iskustava u ovom procesu međusobno utiču na promjenu stavova i formiranje pozitivnijeg ponašanja djece sa teškoćama u razvoju među svim akterima u školskom životu, dok su predrasude i negativni stavovi obično nedostatak informacija i neznanje rezultat toga. *Stoga je potrebno ukazati na međuzavisnost između razvoja inkluzivnih obrazovnih praksi i promjene negativnog stava prema djeci sa teškoćama u razvoju. U ovom slučaju mora se zauzeti pozitivan stav za postizanje tolerancije, a inkluzivne prakse preduslov su za postizanje inkluzivnog obrazovanja.*¹⁷

¹⁵ Avramidis, Elias; Norwich, Brahm. Teachers' attitudes towards integration/inclusion: a review of the literature. *European Journal of Special Needs Education*, Vol. 17, No. 2, 2002. Str. 132. Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08856250210129056?needAccess=true> (22.03.2021.)

¹⁶ Buell, Martha; Hallam, Rena; Gamel-McCormick, Michael; Scheer, Scott. A survey of general and special education teachers' perceptions and in-service needs concerning inclusion, *International Journal of Disability, Development and Education*, Vol. 46, No. 2, 1999. Str. 148.

¹⁷ Vujačić, Milja. Problemi i perspektive dece sa posebnim potrebama. Beograd: Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 2006. Str. 202. Dostupno na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0579-6431/2006/0579-64310601190V.pdf> (15.02.2021.)

Autorka i kod nas prevedenog “Priručnika za inkluzivni razvoj škole”, Mel Ajnskov, zajedno sa svojim saradnicima, istraživačima i praktičarima u oblasti razvoja inkluzivne prakse, *izdvojila je sljedeće podržavajuće elemente koji pomažu dalji razvoj inkluzivnih praksi*.¹⁸

- *Krenuti od postojećih praktičnih iskustava i znanja*. Ovakvo polazište podrazumijeva prepoznavanje, vrednovanje i primjenu kreativnosti, iskustava i znanja učitelja i nastavnika inkluzivnih učionica. Fokus je na detaljima i specifičnostima interakcije i komunikacije u odjeljenju, odnosno posmatranju, analiziranju i primjenjivanju svih oblika podržavajuće intervencije, koji su već prisutni u iskustvu nastavnika.
- *Različitosti percipirati kao prilike za učenje*. Uključivanje djeteta sa teškoćama u razvoju u odeljenje koje nije imalo takva iskustva ranije, zahtijeva od nastavnika značajnu fleksibilnost i inovativnost. Teškoću u radu sa inkluzivnim odjeljenjem može predstavljati loše snalaženje pojedinih učenika u novonastaloj situaciji, ili nedostatak podrške ili iskustva nastavnika. Sve ovo zahtijeva od nastavnika jedan pozitivniji pogled na različitosti i to na način koji će podstaći još više fleksibilnosti i inovativnosti usmjerenih ka učenju svih članova odjeljske zajednice. *Ovakav pristup u obrazovanju „omogućava da se razlike među učenicima (u interesovanjima, vještinama, znanjima, porijeklu, maternjem jeziku, sposobnostima) koriste kao resursi za adekvatno odmjerenu podršku učenju“*.¹⁹
- *Pažljivo analizirati i prevazilaziti sve prepreke za učenje*. Pažljivom analizom dinamike u učionici ponekad primijetimo određene dijelove nastavne prakse koji sami po sebi predstavljaju prepreku učenju i razvoju pojedinih učenika (obično učenika sa poteškoćama u razvoju). Takva praksa vidljiva je u suptilnim i indirektnim porukama o (ne)sposobnostima, (ne)mogućnostima i (ne)postignućima pojedinih učenika u odjeljenju, a njihovo identifikovanje preduslov je promjene u podržavajuće i ohrabrujuće poruke.
- *Koristiti sva dostupna sredstva kako bi se podržalo učenje*. Među raspoloživim sredstvima, poseban fokus treba staviti na korišćenje “ljudskih resursa” unutar učionice kako bi se kreirala što podsticajna atmosfera. Na primjer, jasno je da podsticanje učeničke interakcije i saradnje pomaže u izgradnji inkluzivne učionice i podstiče učenje za sve koji su uključeni u tu interakciju.

¹⁸ Booth, Tony; Ainscow, Mel. Priručnik za inkluzivni razvoj škole: Upotreba indeksa za inkluziju za razvoj inkluzivne kulture, politike i prakse. Beograd: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, 2010. Str. 8.

¹⁹ Ibid. Str. 8.

- *Razvijati jezik inkluzivne prakse.* Ako nastavnici ne dobivaju dovoljnu podršku za otvaranje inkluzivnih učionica, teško se može od njih očekivati da pokušaju da eksperimentišu i poboljšaju inkluzivnu praksu. Tradicionalna školska atmosfera, u kojoj nastavnici nisu upućeni na saradnju, podršku i razmjenu, predstavlja dodatnu teškoću. Nasuprot tome, škole u kojima nastavnici saraduju, razmjenjuju pozitivna iskustva, posjećuju jedni drugima časove, daju povratne informacije i konstruktivna rješenja, uspijevaju razviti osjetljivije i uspješnije inkluzivne prakse.
- *Ostvariti takve školske uslove u kojima se podstiče preuzimanje rizika.* Za razliku od mnogih drugih profesija, nastavnici svoj posao obavljaju pred „publikom“, te tražiti od njih da eksperimentišu znači tražiti da pogriješe pred publikom. *Čini se da su izražena kooperativnost svih zaposlenih u školi i menadžment usmjeren na promjenu, neophodni elementi za razvoj boljih inkluzivnih praksi.*²⁰

Cilj inkluzivnog obrazovanja je uklanjanje svih vidova barijera i diskriminacije, koje bi se odnosile na spol, nacionalnu pripadnost, vjersko i socio-ekonomsko porijeklo, sposobnosti, zdravstveno stanje ili bilo koje drugo lično svojstvo pojedinca, kao i omogućavanje društvene kohezije. Očekuje se da izmjene u sistemu obrazovanja usmjerene na povećanje inkluzivnosti u znatnoj mjeri povećaju dostupnost i kvalitet obrazovanja za djecu iz socijalno nestimulativnih sredina (romske, siromašne, seoske, raseljene), djece i odraslih sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, djece sa teškoćama u učenju, prije svega u okviru redovnog sistema obrazovanja.

3.3. Neke od prednosti inkluzivnog obrazovanja

Brojni istraživači vjeruju da su socijalne interakcije sa vršnjacima osnova za razvoj i socijalizaciju djeteta, koji doprinose najvišim postignućima djeteta i njegovom socijalnom i mentalnom razvoju. *Koristi za dijete uključeno u redovno odjeljenje:*

- *Razvijati društvene vrijednosti, stavove, pogled na svijet i opće sposobnosti.*
- *Predviđanje i uticaj na buduće mentalno zdravlje djeteta (djeca koja imaju slabe odnose sa vršnjacima i ostaju socijalno izolovana, sklona su psihičkim problemima kad odrastu).*

²⁰ Ainscow, Mel. Developing Inclusive Schools: Implications for Leadership, National College for School Leadership, 2001. Str. 2 Dostupno na: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.522.3443&rep=rep1&type=pdf> (03.04.2021.)

- *Djecu treba podučavati da ne treba da budu socijalno izolovani. Okruženje u kojem se nalazi grupa vršnjaka predstavlja okruženje u kojem se uče i vježbaju socijalne vještine.*
- *Podučavanje djece kako da kontrolišu agresivno ponašanje. Kontrola agresije u ravnopravnom društvu pouzdan je način učenja i vježbanja granica.*
- *Pomoć pri razvijanju polnog identiteta. Porodica je ta koja prva učestvuje u tom procesu, dok ga vršnjaci proširuju i razvijaju.*
- *Pomak od egocentrizma i pomoć pri razvijanju širih pogleda na svijet.*
- *Uticao na obrazovno postignuće djeteta i njegove ciljeve za budućnost.*
- *Usvojiti isti uzor vještina i ponašanja kao kod ostalih vršnjaka.*
- *Aktivnosti na nivou dobi u područjima gdje ne postoje poteškoće.*
- *Veće samopoštovanje zbog boravka u redovnoj grupi.*²¹

Koristi za vršnjake:

- *Prilike za učenje o razlikama.*
- *Veće samopoštovanje zbog pomaganja drugima.*
- *Učenje novih socijalnih vještina interakcije sa djecom različitih sposobnosti.*
- *Osjetljivost na potrebe drugih i bolje razumijevanje različitosti.*
- *Shvatiti da pojedinac može prevladati poteškoće i postići uspjeh.*
- *Priznavanje vlastitih sposobnosti i vještina.*²²

Koristi za roditelje djeteta uključenog u redovno odjeljenje:

- *Osjećaj da je njihovo dijete prihvaćeno.*
- *Samo saznanje da dijete dobiva onoliko koliko je moguće.*
- *Informacije o djetetu u poređenju sa drugom djecom.*

Koristi za roditelje vršnjaka:

- *Spoznaja individualnih razlika među djecom i način kako pojedine porodice rade sa svojom djecom koja imaju posebne potrebe.*
- *Istraživanje novih metoda i sredstva uzajamne podrške.*²³

²¹ Vodič kroz inkluziju u obrazovanju. Sarajevo: Društvo ujedinjenih građanskih akcija „Duga“. Sarajevo, 2006. Str. 30. Dostupno na: http://www.skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fe14bb195_06Vodickrozinkluzijuobrazovanju.pdf (23.03.2021.)

²² Ibid. Str. 31

²³ Ibid. Str. 31.

Zajedničke karakteristike škola u kojima je inkluzivno obrazovanje bilo na usponu prema Giangreco (1997.) su:

- saradnički timski rad;
- zajednički okviri rada;
- učešće porodice - roditelji volonteri kao ispomoć;
- jasni profesionalni odnosi između stručnjaka;
- efektivna upotreba asistenata;
- jasni i sadržajni individualni obrazovni planovi (IOPi);
- procedure za evaluaciju efektivnosti.

3.4. Inkluzivno obrazovanje u Europi

Aktuelni koncepti obrazovanja učenika sa poteškoćama u razvoju podrazumijevaju pet prioritarnih oblasti o kojima svaka zemlja vodi računa. *Te oblasti su:*

- 1) *Inkluzivna obrazovna politika i praksa.*
- 2) *Finansiranje obrazovanja učenika sa ometenošću,*
- 3) *Nastavnici i obrazovanje učenika sa ometenošću.*
- 4) *Informaciono-komunikaciona tehnologija u obrazovanju učenika sa invaliditetom i*
- 5) *Rana intervencija, odnosno rani tretman.*²⁴

Politika obrazovnih sistema evropskih zemalja može se grupisati u tri kategorije. U prvu kategoriju se ubrajaju zemlje koje razvijaju praksu uključivanja gotovo svih učenika u redovno obrazovanje (engl. *one-track approach*). Ovaj sistem obrazovanja podrazumijeva pomoć velikog broja službi koje su usmjerene ka redovnoj školi. Ovakav koncept su prihvatile: Španija, Grčka, Italija, Portugal, Švedska, Island, Norveška i Kipar. Zemlje koje pripadaju drugoj kategoriji (engl. *multi-track approach*) imaju višestruk pristup inkluziji. One nude razne službe između dva sistema (specijalnog i redovnog školstva). Ovakav sistem obrazovanja imaju: Danska, Francuska, Irska, Luksemburg, Austrija, Finska, Velika Britanija, Letonija, Češka, Estonija, Litvanija, Poljska, Hrvatska i Slovenija. Treća kategorija (engl. *two-track approach*) tretira dva odvojena obrazovna sistema koji međusobno nisu povezani, jer su učenici

²⁴ Rapačić, Dragan; Slavnić, Svetlana; Nedović, Goran; Veljić, Čedo. Evropski modeli obrazovanja učenika sa ometenošću, Beograd: Beogradska defektološka škola br. 1, 2004. Str. 178. Dostupno na: http://www.fasper.bg.ac.rs/do2016/nastavnici/Rapaic_Dragan/radovi/EVROPSKI%20MODELI%20OBRAZOVANJA%20UCENIKA%20SA%20OMETENOSCU.pdf (18.03.2021.)

sa ometenošću obično smješteni u specijalne škole ili odjeljenja. Ovi sistemi obrazovanja su (ili su bar bili donedavno) pod različitim zakonodavstvom. Zemlje koje imaju dva paralelna sistema su: Belgija, Švajcarska, Njemačka, Holandija, Srbija i Crna Gora. *Najnovija istraživanja pokazuju da Njemačka i Holandija, zbog nedavne izmjene politike napuštaju ovaj obrazovni sistem i kreću se prema drugoj kategoriji (višesmjerni pristupi inkluziji).*²⁵

Prema statističkim podacima Europske Agencije i Obrazovno informativne mreže u Europi – *Eurydice Network*, procenat učenika sa ometenošću obuhvaćenih obrazovanjem je u europskim zemljama sljedeći: u Grčkoj, na primjer, samo 1% učenika je sa ometenošću dok je u Estoniji, Finskoj, Islandu i Danskoj ovaj procenat i do 10%. Ekstremne razlike između zemalja vezane su za zakonodavstvo, dijagnostičke procedure i finansiranje. Ipak, uzimajući u obzir sve zemlje, oko 2% svih učenika u Europi se obrazuje u specijalnim školama ili specijalnim odjeljenjima. Švajcarska smiješta skoro 6% učenika u izdvojene škole i odjeljenja, dok pojedine zemlje smještaju manje od 1% učenika. *Razmatrajući brojke i procenat vezane za djecu sa ometenošću, zemlje sjeverozapadne Europe češće smještaju učenike u specijalne ustanove od južноеuropskih i skandinavskih zemalja.*²⁶

3.5. Inkluzivno obrazovanje u Bosni i Hercegovini

Početak obrazovnih reformi u Bosni i Hercegovini 2002. godine takođe je značio početak promocije inkluzivnog obrazovanja u zemlji. Odobravanje relevantnih međunarodnih dokumenata dovelo je do uvođenja nacionalnog okvira za politike i postupke inkluzivnog obrazovanja, međutim, zbog složenosti strukture odlučivanja u BiH, zakonodavna koordinacija je spora i teška.

Inkluzivno obrazovanje znači da škola treba prihvatiti svu djecu, bez obzira na njihove fizičke, intelektualne, socijalne, emocionalne, jezične ili druge karakteristike. To se posebno odnosi na djecu sa poteškoćama u razvoju ili nadarenu djecu, djecu iz udaljene ili nomadske populacije, djecu iz jezičnih, etničkih ili kulturnih manjina i djecu u drugim nepovoljnim ili marginalizovanim područjima ili kategorijama. Ovaj koncept obrazovanja ne odnosi se samo na uključivanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama u formalni obrazovni sistem. Takođe uključuje promjene i modifikacije sadržaja, metoda, strukture i strategija kako bi se osiguralo

²⁵ Rapačić, Dragan; Slavnić, Svetlana; Nedović, Goran; Veljić, Čedo. Evropski modeli obrazovanja učenika sa ometenošću, Beograd: Beogradska defektološka škola br. 1, 2004. Str. 179. Dostupno na: http://www.fasper.bg.ac.rs/do2016/nastavnici/Rapaic_Dragan/radovi/EVROPSKI%20MODELI%20OBRAZOVA%20NjA%20UCENIKA%20SA%20OMETENOSCU.pdf (18.03.2021.)

²⁶ Ibid. Str. 179.

visokokvalitetno obrazovanje za svu djecu. Istovremeno, to čini različitost ne kao problem koji treba prevladati, već kao vrijedan resurs koji podržava učenje za sve.

Izraz “djeca sa poteškoćama u razvoju” uključuje svu djecu koja odstupaju od prosjeka u pozitivnom ili negativnom smjeru. U bh. obrazovnom okruženju, iako ne postoji zakonska definicija, pojam “djeca sa invaliditetom” obično se odnosi na učenike sa invaliditetom, oštećenjima sluha i vida, jezičnim oštećenjima, fizičkim invaliditetom, teškoćama u učenju i poremećajima u ponašanju i djeca koja pate od hroničnih bolesti. Rijetko taj pojam uključuje učenike koji pripadaju etničkim manjinama, povratnike i izbjeglice. U praksi se nadareni učenici rijetko smatraju djecom sa posebnim obrazovnim potrebama.

Proces inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini započeo je nakon donošenja “Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju” 2004. godine. Zakon propisuje da bi se djeca i mladi sa invaliditetom trebali školovati u redovnim školama sa programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama.

Sve strategije, zakoni i različite politike reforme obrazovanja zagovaraju načela jednakog prihvaćanja, službenog priznavanja, nediskriminacije i odsutnosti obrazovne segregacije. Iako su standardi kvaliteta i upotrebljivosti navedeni u strategiji jasno definisani, ove reforme nisu provedene sistemski.

Sedamnaest godina nakon provođenja inkluzivnog obrazovanja i dalje je jasno da postoji velika praznina između zakonodavstva i stvarne prakse škola i predškolskih ustanova.

4. ŠKOLSKA BIBLIOTEKA U PROCESU OBRAZOVANJA

Važan dio vaspitno-obrazovnog procesa u školi zasigurno je školska biblioteka. Izvjesno je da ulogu školske biblioteke treba procijeniti u sklopu vizije savremene škole, koja se najčešće određuje ciljevima koje želi ostvariti. Treba najprije krenuti od saznanja da se znanje ne može predati učenicima, već da ga oni stječu aktivnim radom na izvorima znanja. Razvojem individualne stvaralačke sposobnosti učenika, osposobljavanjem za samostalno učenje, ostvaruju se zadaci savremene školske biblioteke. Učenici se u školama trebaju osposobiti da se koriste bibliotekom u svakodnevnom životu te im treba pomoći da se razviju u aktivne i kreativne osobe. *Djelatnost školske biblioteke ostvaruje se kao sljedeće:*

- *neposredna vaspitno-obrazovna djelatnost,*
- *stručna bibliotečka djelatnost,*
- *kulturna i javna djelatnost.* ²⁷

Slika 3. JU OŠ "Musa Ćazim Ćatić" Sarajevo

Izvor: <http://osmccsa.edu.ba/v2/wp-content/uploads/2019/04/Biblioteka2-e1603742763406.jpg>

Zadaci školske biblioteke su: promocija i unapređivanje svih oblika vaspitno-obrazovnog procesa, stvaranje uslova za učenje, mogućnost prilagođavanja prema različitim oblicima učenja i očekivanjima učesnika u procesu učenja, pomoć učenicima u učenju, podsticanje istraživačkog duha i ličnog prosuđivanja, podsticanje vaspitanja za demokratiju,

²⁷ Standard za školske knjižnice. Narodne novine, br. 34, god. 2002, Str. 2. U Šuta-Hibert, M., Muhović, E., Nurkić, V. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015.

razvijanje svijesti o vrijednostima nacionalne kulture, posebno jezika, umjetnosti i nauke te vrijednosti multikulturalnosti, stvaranje uslova za interdisciplinarni pristup nastavi. Vaspitno-obrazovni zadatak školske biblioteke se ostvaruje dvojako, u direktnom kontaktu s učenicima i nastavnicima, te u pripremama nastavnih sati koji će se u saradnji sa predmetnim učiteljem održati u školskoj biblioteci, koja tada preuzima ulogu izvora znanja i prostora za učenje. Osnovni put kojim ide školska biblioteka je put razvoja, širenja funkcije i bogaćenja djelatnosti, koje donosi novi vaspitno-obrazovni proces, kako u bh. društvu, tako i u svjetskim okvirima. Informacijsko opismenjavanje učenika osposobljava ih za traženje, analiziranje, sintezu i upotrebu dobijenih informacija. Ovakav način rada razvija kognitivnu strategiju istraživanja na svim nivoima i u svim područjima. Rad se može organizovati u školskoj biblioteci, u razredu ili uputiti učenike na druga informacijska središta, kao što su gradske biblioteke, muzeji i arhivi, koji sadrže specijalizovane zbirke podataka. U težnji prema europskim standardima i socijalnom okruženju kada će sadašnji i budući učenici morati djelovati u timu, pojavljuje se saradničko učenje kao savremeni oblik rada koji promoviše i provodi školska biblioteka. To je takav vid učenja u kojem učenici rade zajedno, u paru ili u grupi. Na taj način učenici zajedno rješavaju probleme, uzajamno nadograđuju svoja saznanja stvarajući tako nova inovativna rješenja. Upravo je školska biblioteka pogodno mjesto za provođenje saradničkog učenja, jer se tu razvija pozitivna međuzavisnost učenika te njihova pojedinačna odgovornost. U školskoj biblioteci nastavni čas nije vremenski ograničen, biblioteka je „spremište“ mnogo knjiga i druge građe, te kao takva stvara podsticajnu atmosferu za rad u grupi. *U tom prostoru se podstiče dijalog među učenicima, uvažava se svaki učenik i njegove sposobnosti, ne “dijele” se ocjene, a informacije postaju vodiči u mišljenju, umjesto njegov krajnji rezultat.*²⁸ Školska biblioteka mora osigurati učenicima pristup izvorima znanja koji će ih podstaknuti na različite ideje u procesu iskustvenog učenja i omogućiti im sticanje stvaralačkog iskustva pri upotrebi i kreiranju informacija. Školske biblioteke po namjeni, korisnicima i knjižnom fondu predstavljaju posebnu vrstu biblioteka. To su biblioteke zatvorenog tipa koje služe potrebama učenika i nastavnog osoblja unutar škole, samo u rijetkim slučajevima one preuzimaju i ulogu javne biblioteke u mjestima gdje javnih biblioteka nema. Kao interne biblioteke one su sastavni dio škole, ali su isto tako i sastavni dio bibliotečke službe čitave zemlje i užeg područja. U školskoj biblioteci stručne poslove obavlja stručni saradnik - školski bibliotekar, prema Zakonu

²⁸ Tošić-Grlač, Sonja. Suradničko učenje u školskoj knjižnici: Zrno: časopis za obitelj, vrtić i školu, br. 80-81, 2008. Str. 11.

o osnovnom odgoju i obrazovanju,²⁹ Zakonu o srednjem obrazovanju³⁰ i Zakonu o bibliotečkoj djelatnosti.³¹

Školski bibliotekar ostvaruje program rada u saradnji sa učiteljima, nastavnicima, ostalim stručnim saradnicima, direktorom, roditeljima i ustanovama koje se bave obrazovanjem i vaspitanjem djece i omladine. Biblioteke su danas svojim službama i uslugama, novom tehnologijom i novim oblicima komuniciranja unijele među ljude promjene na svim društvenim nivoima. Danas se na biblioteke gleda kao na komunikacioni protok društva, to jest protok informacija korištenjem računarske tehnologije. Savremena školska biblioteka danas se ugrađuje u sistem biblioteka koji se sastoji od komunikacione, računarske, informacione i ljudske mreže. *To podrazumijeva sljedeće:*

- *dostupnost podataka o svojoj bibliotečkoj građi svim korisnicima*
- *pristup svim relevantnim informacijama*
- *njegovanje specifičnih vaspitno-obrazovnih i komunikacionih potreba učenika i učitelja na nacionalnom, zavičajnom, lokalnom i ličnom nivou.*³²

4.1. Osoblje u školskim bibliotekama

Uloga školskih biblioteka je omogućavanje poučavanja i učenja, stoga usluge i aktivnosti školske biblioteke mora voditi stručno osoblje sa jednakim nivoom obrazovanja i sprema kao i nastavnici. U sredinama gdje se od školskih bibliotekara očekuje da preuzmu ulogu rukovoditelja škole, oni moraju imati isti nivo obrazovanja i stručne sprema kao i drugi rukovoditelji škole, to jest uprava škole i obrazovni stručnjaci. Operativne aspekte školske biblioteke najbolje obavlja osoblje obučeno za administrativnu i tehničku podršku, kako bi se školskom bibliotekaru osiguralo dovoljno vremena za stručne uloge poučavanja, upravljanja, saradnje i rukovođenja. Sastav bibliotečkog osoblja varira zavisno od lokalnih prilika na koje utiču zakonski propisi, ekonomski razvoj i obrazovna infrastruktura. Međutim, više od 50 godina međunarodnih istraživanja pokazuje da školski bibliotekari moraju imati formalno obrazovanje iz područja informacijskih nauka i za rad u nastavi, odnosno pedagoško obrazovanje, kako bi u potpunosti mogli biti pripremljeni za složenu ulogu poučavanja,

²⁹ Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 23/17, 33/17, 30/19, 34/20).

³⁰ Zakon o srednjem obrazovanju (“Službene novine Kantona Sarajevo”, br. 1/96, 2/96 ispravka, 3/96 ispravka, 16/97, 14/00, 4/01).

³¹ Zakon o bibliotečkoj djelatnosti (“Službene novine F BiH”, br. 37/95, 28/03 i “Službene novine Kantona Sarajevo”, br. 4/99).

³² Zovko, Mira. Školska knjižnica u novom tisućljeću. Zagreb: Senjski zbornik br. 1, 2009. Str. 44.

razvijanja čitanja i pismenosti, upravljanja školskom bibliotekom, saradivanja sa nastavnim osobljem i uključivanja u obrazovnu zajednicu. Od školskog bibliotekara se očekuje profesionalni pristup u komunikaciji i radu, sposobnost razumijevanja korisničkih potreba te informacijske vještine i znanje o kvalitetnoj upotrebi informacija. Školski bibliotekar mora poštovati visoke etičke standarde. Svim korisnicima bibliotekar mora ravnopravno pružati usluge, biti zvijezda vodilja u školskim programima razvoja bibliotekarstva, te saradnik informacionog društva. Školski bibliotekar je član stručnog osoblja, stručni je saradnik odgovoran za planiranje i vođenje školske biblioteke. Poznaje opća područja znanja koja su prijeko potrebna za razvoj efikasnih usluga školske biblioteke, izvore, metode poučavanja, upravljanje informacijama i bibliotekom. On mora saradivati sa nastavnicima, upravom škole, administrativnim osobljem, roditeljima, ostalim bibliotekarima i informacionim stručnjacima i društvenim grupama. Školski bibliotekar se edukuje kroz stručna vijeća školskih bibliotekara, certifikovanih kurseva i centara za stalno stručno usavršavanje u organizaciji matičnih biblioteka te kroz edukacije školskih bibliotekara i slično. Plan i program rada školskog bibliotekara važan je dio ukupnog plana i programa rada škole te treba izražavati specifične potrebe škole. Timski rad školskih bibliotekara i nastavnika (odnosno učitelja) može ostvariti povezanost predmetnih područja u procesu planiranja i realizacije, udruživanje i integraciju sličnih ili uobičajenih nastavnih sadržaja, smanjujući time opterećenje učenika i zahtijevajući učenje. *Školski bibliotekar danas ima oko 70% ukupne satnice zaduženja u neposrednom vaspitno-obrazovnom radu sa učenicima.*³³ Kao krajnji cilj djelovanja školske biblioteke ističe se učenik. On je aktivni učesnik i subjekt društva, obrazovan za primanje i davanje informacija, humanistički orijentisan i komunikacijski odgojen. Upravo su to karakteristike budućeg građanina koji treba prihvatiti načela demokratskog građanstva temeljenog na pravima i odgovornostima, ali koji takođe treba i sam sudjelovati u stvaranju tog društva i humanog svijeta.

4.2. Učenje u školskim bibliotekama

Obaveza škole je, kako osnovne, tako i srednje, da osigura kontinuirani razvoj učenika, i to svih sfera njegovog bića poput duhovne, tjelesne, moralne, intelektualne i društvene, uvažavajući njegove potrebe, interese i sposobnosti. U tom pogledu i školska biblioteka ima svoju određenu ulogu, ona je integrisani dio škole i školskog okruženja i kao takva treba se

³³ Kovačević, Dinka; Lovrinčević, Jasmina. Školski knjižničar. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2012. Str. 71.

brinuti da svaki učenik postigne uspjeh na najprihvatljiviji način, podstičući metode djelotvornog poučavanja, usvajanjem novih znanja i umijeća. Da bi učenici u što većem broju dolazili u biblioteku i da bi se u punoj mjeri koristili izvorima koje im ona nudi, bibliotekar ih treba sistemski upoznavati sa aktivnostima biblioteke i sa uslugama koje im ona može dati. Neke od uobičajenih aktivnosti koje pruža školska biblioteka je pričanje priča, rad sa dramskom grupom, rad sa literarnom grupom, prevodilački rad, usmeni i pisani prikaz djela, informacijska pismenost, upoznavanje časopisa i novina, izložbe, razgovori o knjigama, književne večeri, sastavljanje općih popisa knjiga i časopisa i individualnih popisa knjiga na određene teme, izrađivanje omota za knjige, izrađivanja pregradnica, plakata, razna takmičenja u vezi sa upotrebom biblioteke i slično.

4.3. Nastava u školskim bibliotekama

Školska biblioteka mora djelovati u skladu sa nastavnim programima. Nastava nije jednostavni proces prenošenja znanja učenicima, već se ona naučno planira i analizira. Poučavanje djece u školama naučno je utemeljeno i prolazi kroz tri faze: pripremu, ostvarenje i vrednovanje. *Bibliotekar u savremenoj školi je partner u nastavi, a što se ogleda kroz pripremu nastavnog časa, provođenje časa i pomaganje učenicima kod prevelikih školskih obveza.*³⁴

Slika 4. JU "Treća osnovna škola" Ilidža
https://trecaosnovna.edu.ba/wp-content/uploads/2020/06/Nacionalni_dan_syjesnosti_o_bibliotekama_25_10_2019_24.jpg

Kroz historiju se mijenjao način predavanja učenicima. Donedavno su se škole još uvijek služile klasičnim oblicima usmene komunikacije, predavanjem nastavnika i čitanjem

³⁴ Kovačević, Dinka; Lovrinčević, Jasmina. Školski knjižničar. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2012. Str. 106.

udžbenika. Takva je nastava utemeljena na zamišljenom prosječnom učeniku te se pokazala kao neefikasna jer ne doprinosi dovoljno razvoju sposobnosti učenika. Važno je svakom učeniku omogućiti napredak u učenju, što se ne može postići bez znanja upotrebe informacija koje se bilježe i pohranjuju na različitim medijima. Zato se danas nastoji sve više uključivati školske biblioteke u nastavu i vannastavne aktivnosti. Time biblioteka postaje integralni dio cjelokupnog vaspitno-obrazovnog procesa. Uspjeh učenika ne garantuje samo njegov individualni rad, njegov uspjeh, odnosno neuspjeh nego će biti rezultat i kvalitetne nastave, počevši od nastavne klime, posebno pristupa nastavnika, zatim aktivnog učestovanja učenika do podsticanja njihove odgovornosti i partnerstva. Odgovarajuća sredstva, uređaji i pomoćna sredstva kao pošiljatelj i primatelj informacija u školskoj nastavi takođe uveliko promovišu uspjeh nastave. U savremenoj didaktičkoj literaturi pojavljuje se pojam nastavnog medija. Oni podupiru i promovišu najdjelotvornije oblike izvođenja nastave, zato je njihova primjena danas obavezna u nastavnom procesu. U tom smislu školska biblioteka može mnogo pomoći u nastavnom procesu. Biblioteka pruža mogućnost učenicima da rade na različite načine: individualno u paru ili u grupi. Taj se plan, međutim, sporo i teško provodi i školska biblioteka danas još uvijek predstavlja više mjesto dogovaranja nego izvođenja nastave. Rad školske biblioteke mora biti u direktnoj vezi sa radom nastavnika, dakle sa vaspitno-obrazovnim procesom u cjelini. Taj se rad ogleda u planiranju i programiranju nastavnih časova te upotrebi izvora znanja i obrazovnim postignućima. U savremenoj školskoj biblioteci, bibliotekar učestvuje u planiranju nastavnih situacija, kreira svoj nastavni plan i time utiče i na usavršavanje vlastitih profesionalnih vještina. Savremene škole moraju ići u korak sa drugim društvenim promjenama, prihvatiti promjene i moraju poštovati osnovnu nastavnu paradigmu ili uspješnu nastavnu metodu za sve. Inovacije u učenju najpogodnije su sredstvo za uspostavljanje ravnoteže između učenika i nastave. Nastavu treba oblikovati tako da ne izaziva dosadu, ali ni stres. Ono što treba obilježiti takvu nastavu jeste jasnoća, preglednost i aktivnost učenika. U traženje odgovora na pitanje imamo li mi danas tako organizovanu nastavu, uključuje se i školski bibliotekar jer želi od školske biblioteke stvoriti sredinu koja će razvijati toleranciju, atmosferu saradnje i nenasilja među učenicima, te među učenicima i nastavnicima. Školski bibliotekar u savremenoj školi mora biti partner u nastavi i to kroz: pripremu nastavnog časa, provođenje nastavnog časa, te povezivanje predmetnih područja zbog rasterećivanja učenika od prevelikih školskih obaveza. Dakle, na školsku se biblioteku ne bi trebalo gledati isključivo kao na mjesto korištenja njenih resursa, već i kao na direktni saradnički odnos nastavnika i bibliotekara.

5. ŠKOLSKI BIBLIOTEKAR

Bibliotekar je jedna od najstarijih profesija u historiji civilizacije. Obrazovanje bibliotekara u Evropi na univerzitetskom nivou relativno je novijeg datuma. Bez obzira na europski karakter studija, bibliotekaru – informacijskom stručnjaku ipak nedostaju znanja za neposredan rad sa djecom, što je preduslov za efikasan i uspješan rad u školskoj biblioteci. Rad školskih biblioteka mora biti usklađen sa promjenama u vaspitno-obrazovnom procesu, što znači njihovu kompletnu integrisanost u djelatnost škole i kadrovsko osposobljavanje za takav posao. Školska biblioteka zauzima značajnu obrazovnu i vaspitnu funkciju u savremenom obrazovanju. Kroz različite oblike rada, ona učenicima omogućuje proširenje znanja, postepeno ih osposobljava za samostalno učenje i pronalaženje izvora informacija. Njen značaj nužno nameće dilemu da li kod reforme obrazovanja početi od promjena nastavnih programa i planova, ići paralelno i sa promjenama rada školskih biblioteka ili akcenat staviti prvo na biblioteku. U vremenu snažnog razvoja nauke i tehnologije, koje podrazumijevaju i potrebu za drugačijim načinom učenja, učenike treba osposobljavati da prate dostignuća u svijetu i samostalno pronalaze izvore za sopstvenu edukaciju. Biblioteka postaje bibliotečko-informacijski centar koji koriste učenici i nastavnici; ona je stalno mjesto za usavršavanje i protok informacija. Na taj način bitno se mijenja i proširuje njena dosadašnja funkcija.

Savremena kretanja nameću potrebu za opremanjem biblioteka literaturom iz različitih oblasti, kao i stručnom literaturom radi potreba nastave. Na taj način biblioteka postaje neodvojivi dio kompletnog vaspitno-obrazovnog rada u školi. Ako se pogledaju školske biblioteke u razvijenim europskim državama, može se uočiti da je pažnja zakonodavca usmjerena prema stvaranju biblioteka koje su svojevrsni infocentar.

Učenici mogu da dobiju najšire informacije o različitim oblastima znanja jer su katalozi elektronski obrađeni, a prostor tako uređen da podstiče dijete da traga za podacima, da samo uči i nalazi zadovoljstvo u radu.

5.1. Savremene tendencije u bibliotekarstvu

Savremene tendencije u bibliotekarstvu ukazuju na promjene paradigme savremene biblioteke. Još osamdesetih godina F. V. Lankaster je objavio knjigu „Biblioteke i bibliotekari u doba elektronike“ (*Libraries and Librarians in an Age of Electronics*).

Ovaj autor je smatrao da će se rad u bibliotekama znatno poboljšati zahvaljujući kompjuterskoj i telekomunikacionoj opremi, što je danas vidljivo. Džon Smit u svom radu „Osluškiivanje kulture i bibliotekarstvo novog doba“ (saopšten u Stokholmu na konferenciji IFLA-e 1990. godine) dokazuje povezanost bibliotekara, konzumenata, kvantiteta i forme informacija. Savremena školska biblioteka mora se prilagoditi novim tehnološkim inovacijama, a to podrazumijeva korišćenje savremene nastavne tehnologije, prije svega kompjutera. Promjena semantike pojma biblioteke u svijetu je davno uočena. Biblioteke su moderni informacijski i referalni centri u kojima se vrši selekcija podataka, komunikacija i upotreba znanja. To znači da budući školski bibliotekari treba da posjeduju solidnu osnovu u poznavanju informacijskih tehnologija, ali i znanja iz oblasti pedagoško-psiholoških nauka. Riječ je o bibliotekaru koji preuzima znatnu odgovornost u vaspitno-obrazovnom procesu.

5.2. Stanje u bosanskohercegovačkim bibliotekama

Današnje školsko bibliotekarstvo karakteriše neadekvatnost i nepotpunost knjižnog fonda, nepostojanje stručnog bibliotečkog instrumentarija i osipanje knjižnog fonda. Školske biblioteke su pretežno skladišta knjiga, bez ikakvog prostora za animaciju i kulturno-informativni rad sa čitaocima – učenicima, bez pratećih sredstava za rad (panoi za izložbe, posebne police za nova izdanja, štandovi za dječju periodiku). Ni u jednoj osnovnoj školi u našoj zemlji ne postoji topografski katalog knjiga. Mnogi katalogi rađeni su po abecednom redu, a neke biblioteke ih nemaju uopće. Neadekvatne uslove rada, kao i oskudicu novčanih sredstava za nabavku knjižne građe, prati nedostatak stručnog znanja za obavljanje bibliotečke djelatnosti. *Prema raspoloživim podacima, preko 50% osnovnih škola Kantona Sarajevo svojom kadrovskom politikom zanemaruje vještine i znanja školskih bibliotekara, što je u kontradikciji sa Zakonom o osnovnom obrazovanju i Pedagoškim standardima i općim normativima za osnovni odgoj i obrazovanje. Neadekvatna kadrovska politika direktno je u suprotnosti sa postavljenim temeljnim ciljevima i propisima vezanim za osnovno obrazovanje Kantona Sarajevo.*³⁵ Radno mjesto bibliotekara najčešće je popunjeno preraspodjelom nastavnog osoblja unutar škole; ono je često mjesto za zbrinjavanje tehnoloških viškova. Fluktuaciju (ne)kvalifikovanog kadra prati nemotivisanost za stručno obučavanje ili polaganje stručnog ispita za samostalno izvođenje bibliotekarskih poslova. Ovakva tendencija prisutna je

³⁵ Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015. Str. 18.

decenijama i šteta je što se ne ugledamo na zemlje koje imaju tačno predviđenu kvalifikacionu strukturu za rad u određenim vrstama biblioteka.

5.3. Uloga i funkcija školske biblioteke

Kada se analizira vaspitno-obrazovni sistem jedne zemlje, nužno se nameće i pitanje funkcije biblioteke. Školska biblioteka zauzima značajnu funkciju u savremenom vaspitanju i obrazovanju. To je institucija čija se bibliotečka, informativna, vaspitna i kulturna aktivnost ostvaruje u sastavu osnovne i srednje škole. Po svojoj namjeni i djelatnosti, ona se u nekim svojim oblicima razlikuje od narodne, gradske, dječje, specijalizovane ili drugih vrsta biblioteka. Školska biblioteka posjeduje namjenski knjižni fond (fond za učenike i fond za nastavnike), sa oznakom udžbeničke stručne ili književnoumjetničke literature.

Savremena školska biblioteka je informacijski i referentni centar u kome se vrši selekcija podataka, komunikacija i upotreba znanja. Osim osnovnih djelatnosti, ona obuhvata modernu nastavu, obrazovne i informacijske tehnologije. Njen pravilno ustrojen rad pretpostavlja distribuciju podataka od značaja za samoobrazovanje i kontinuirano usavršavanje čitalaca – učenika. Riječ je o informacijama iz svih nastavnih disciplina koje čine školski planovi i programi. Osnovne djelatnosti školske biblioteke jesu svrsishodne samo ako povezuju bibliotečko-informacijsku građu sa motivacijom učenika za samostalan rad i istraživanje. Sistematsko praćenje napredovanja korisnika usluga biblioteke, razvijanje navika praćenja knjižnog fonda i drugih vrsta informacija, raznovrsni oblici rada, zahtjevaju novu ulogu od biblioteke i bibliotekara. Tokom svog obrazovanja, svaki učenik treba da ovlada umijećima i vještinama u korišćenju informacija koje pruža biblioteka jer je ona specifičan prozor u svijet znanja. Biblioteka je ogledalo u kome pedagogija može naći zanimljivije oblike rada; kroz praćenje rada učenika može doći do novih saznanja iz ove oblasti.

Školska biblioteka, kao obrazovna i kulturna institucija, osim informativne, ostvaruje i savjetodavnu funkciju usmjerenu na učenike, roditelje, staratelje, kao i na nastavno osoblje.

U skladu sa planom rada škole, biblioteka ostvaruje i kulturne djelatnosti:

- *organizovanje izložbi;*
- *projekcija filmova;*
- *organizovanje književnih razgovora i susreta sa književnim, likovnim, muzičkim i drugim stvaraocima;*
- *susreti sa javnim i naučnim radnicima;*

- *organizovanje bibliotečke sekcije kao slobodne učeničke aktivnosti u kojoj mladi stvaralački provode slobodno vrijeme, neposredno rade sa knjigom i obučavaju se u bibliotečkim poslovima. Biblioteka obavlja i druge javne djelatnosti.*³⁶

Biblioteka ovog tipa je mjesto đачkih okupljanja, druženja, dogovora i takmičenja. Savremena stremljenja u nastavi, saglasno europskim tendencijama, bitno proširuju funkciju školske biblioteke – bogaćenje bibliotečkog fonda i njegovo stavljanje korisniku na raspolaganje. Za svako dijete čas u biblioteci, iz bilo kog predmeta, sigurno može da bude izuzetno zanimljiv i podsticajan za nova istraživanja. Prilagođena novim tehnološkim inovacijama, ona je živa institucija i prenosilac znanja. Treba da ima veći prostor, možda i najveći u školi, u kome će se naći i folioteka, CD-teka, kasete, kutak za odmor, zbirke, DVD itd. Iako možda izgleda nemoguće tako nešto ostvariti, u svakoj sredini, ako ima dobre volje, mogu se naći donatori. Uz permanentnu saradnju škole, društva i porodice, školska biblioteka može postati mjesto u kome će učenici timski raditi i istraživati, u kome će biti i igre, radosti i novih saznanja.

5.4. Uloga školskog bibliotekara

Školski bibliotekar, u užem smislu riječi, permanentno unapređuje rad biblioteke. Unapređenje organizacije rada biblioteke uvođenjem novih rješenja i novih tehnologija u cilju poboljšanja bibliotečko-informativne djelatnosti, unapređenje strukture i organizacije fondova biblioteke – bitni su ciljevi koji se postavljaju pred školskog bibliotekara.

On je i pedagog – bibliotekar. Prema stepenu inkorporisanosti u školski milje, bibliotekar više pripada školi nego bibliotekarstvu kao svojoj drugoj porodici. Sa stanovišta savremene nastave, obaveza i metodologije planiranja i programiranja rada, učešća u stručnim organima, kao i obaveza stalnog stručnog usavršavanja, školski bibliotekar je izjednačen sa nastavnicima. On je stručni saradnik sa svom odgovornošću za realizaciju vaspitno-obrazovnog rada. *Program rada školskog bibliotekara, proistekao iz posebnih propisa koji regulišu radne obaveze, ostvaruje se u sljedećim područjima:*

- *vaspitno-obrazovni rad,*
- *neposredni rad sa učenicima,*
- *saradnja sa nastavnicima, pedagoško-psihološkom službom i direktorom škole,*

³⁶ Todorov, Nada; Petrović, Tihomir. Školski bibliotekar: Stručni rad, Sombor: Pedagoški fakultet, 2007. Str. 487.

- *informativno-dokumentaciona djelatnost i*
- *kulturna i javna aktivnost.*³⁷

Stručnjak za rukovanje školskom bibliotekom, s obzirom na strukturu korisnika biblioteke, treba da posjeduje široko osnovno i profesionalno obrazovanje i, posebno, odgovarajuće psihološko i pedagoško obrazovanje. Upravo korpus znanja, ekvivalentan nastavnim disciplinama koje se proglašavaju primarnim u osnovnoškolskom i srednjoškolskom planu i programu, profiliše školskog bibliotekara.

Slika 5. Bibliotekar na radnom mjestu

<https://bornrealist.com/wp-content/uploads/2017/08/result-4-57ae23765f9b58b5c2aeec21.jpg>

Bibliotekar, budući da je u neposrednom kontaktu sa korisnicima biblioteke – učenicima, neophodno je da poznaje opću i razvojnu psihologiju. On mora podjednako da poznaje pedagogiju i onaj segment didaktike koji podrazumijeva primjenu pedagoških znanja u biblioteci. *Od školskog bibliotekara se očekuje da radi sljedeće poslove:*

- 1) *da analizira potrebe za informacijama i izvorima svih učesnika u obrazovnom procesu škole;*
- 2) *da formuliše i izvodi programe poboljšanja usluga;*
- 3) *da izrađuje programe nabavke bibliotečkih izvora i da se angažuje u vezi sa automatizovanim bibliotečkim sistemima;*
- 4) *da katalogizuje i klasifikuje bibliotečku građu;*

³⁷ Todorov, Nada; Petrović, Tihomir. Školski bibliotekar, Stručni rad, Sombor: Pedagoški fakultet, 2007. Str. 488.

- 5) *da upućuje korisnike u korištenje biblioteke;*
- 6) *da podučava informacijskim znanjima i vještinama;*
- 7) *da pomaže učenicima i nastavnicima pri korištenju bibliotečkih izvora i informacijske tehnologije;*
- 8) *da odgovara na referensna pitanja i zahtjeve za informacijama koristeći odgovarajuće izvore;*
- 9) *da promoviše programe čitanja i kulturne događaje;*
- 10) *da učestvuje u planiranju izvođenja nastavnog programa;*
- 11) *da učestvuje u pripremanju, izvođenju i vrednovanju nastavnih aktivnosti;*
- 12) *da se zalaže da vrednovanje bibliotečkih usluga bude uobičajeni dio općeg procesa vrednovanja škole;*
- 13) *da gradi partnerstvo sa drugim organizacijama;*
- 14) *da priprema i realizuje budžet;*
- 15) *da osmišljava strateško planiranje;*
- 16) *da upravlja bibliotečkim osobljem i da ga obučava.* ³⁸

Obrazovanje školskih bibliotekara podiže autoritet ove profesije i kvalitativno mijenja kadrovsku politiku. Katalogizacijom i klasifikacijom knjižnog te i ostalog fonda, zasnovanim na standardima bibliotekarstva uopće, podigao bi se nastavno-obrazovni proces na viši nivo i spriječilo bi se nenamjensko trošenje školskih sredstava koja se odvajaju za rad stručnjaka u školskim bibliotekama. Ako želimo da naš obrazovni sistem ima kvalitetnu osnovu, onda se bibliotekama u školi mora pokloniti dužna pažnja, jer bez kvalitetnog uloga nema ni uspješnih rezultata.

5.5. Uloga školskog bibliotekara u učenju djece sa poteškoćama u razvoju

U školskim bibliotekama u Bosni i Hercegovini nije uobičajena praksa rada sa djecom sa poteškoćama u razvoju i u literaturi se o tome gotovo ništa ne piše. Ne postoje konkretna uputstva kako bi trebalo raditi sa djecom sa poteškoćama u razvoju. Kontinuiranim radom na razvoju pozitivne slike o sebi pomoći ćemo djetetu sa poteškoćama u razvoju da lakše i brže prevlada krizne trenutke. Naglasak u radu školskog bibliotekara trebao bi biti na motivaciji učenika, da se u njemu probudi želja za aktivnim slušanjem, učestovanjem, stvaranjem, jednom

³⁸ IFLA/UNESCO School Library Guidelines. Dostupno na: <https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/school-library-guidelines/school-library-guidelines-sr.pdf> (07.05.2021.)

riječju - učenjem. Pritom bi se bibliotekari trebali služiti raznim oblicima rada, poput improvizacije, korištenjem rječnika za traženje atlasa, korištenjem elektronskih enciklopedija i pronalaženjem potrebnih pojmova kako bi razumjeli šta se dalje događa i igru općih uslova života. Školski bibliotekari moraju biti pripremljeni za rad sa poteškoćama u razvoju: moraju imati pedagoško i metodičko obrazovanje, visoku motivaciju i spremnost za cjeloživotno učenje. Rad sa djecom sa poteškoćama u razvoju nalaže i dodatno defektološko samoobrazovanje te stalnu saradnju sa stručnjacima. Defektološko obrazovanje uključuje praćenje odgovarajuće literature, saradnju sa članovima stručno-razvojne službe, naročito sa defektologom koji vodi odjeljenje i dobro poznaje svakog učenika i najkompetentniji je da uputi bibliotekara u specifičnosti i mogućnosti svakog učenika sa poteškoćama u razvoju ponaosob. Kada je riječ o djeci sa poteškoćama u razvoju, najbolje je održavati stalnu saradnju sa drugim stručnjacima, što će nesumnjivo pomoći u obrazovanju djece, te što boljem prenosu i korištenju školskog gradiva i općih informacija. Naporan rad defektologa i školskih bibliotekara da se pripreme za rad mogu imati pozitivan uticaj na učenike. Učenik je zaključio je da se voditelj brine o svom znanju i da se nastavne aktivnosti isplate. Općenito govoreći, integracija učenika sa poteškoćama u razvoju vrlo je složen i interdisciplinarni proces koji zahtijeva od stručnjaka različitog porijekla da usvoje pristup timskog rada. *Osim nastavnika, u planovima rada koji se provode sa takvim učenicima učestvuju i profesionalci, defektolozi, psiholozi, pedagozi, bibliotekari i drugi.*³⁹

Vaspitno-obrazovni zadaci za učenike sa poteškoćama u razvoju mogu se ostvariti samo zajedničkim radom i saradnjom svih učesnika vaspitno-obrazovnog procesa. Posebno je važna saradnja defektologa i školskog bibliotekara jer poučavanje učenika sa poteškoćama u razvoju traži pristup svakom djetetu posebno. Pri tome njihove profesionalne uloge postaju povezane na nov, djelotvorniji način, a ogledaju se u posmatranju učenika, spoznavanju puteva rješenja i organizaciji nastave koja podržava napredovanje korak po korak. *Osnovni dijelovi integrisane nastave u školskoj biblioteci su individualizacija, diferencijacija unutar časa, rad usmjeren prema određenoj radnji i zajedničkim socijalnim vezama.*⁴⁰ U stručni rad školskog bibliotekara ubraja se nabavka, obrada građe, posudba, čuvanje građe i izrada kataloga. Sve to zajedno treba uključiti u vaspitno-obrazovni rad kao pomoć djeci sa poteškoćama u razvoju. Taj bi se rad trebao osmisliti igrom, rasonodom i neobaveznom djelatnošću. U vaspitno-obrazovnom radu potrebna je djelatnost različitih sekcija, kao što su recitatorska, dramska, novinarska, likovna,

³⁹ Kovačević, Dinka; Plavetić, Ljiljana. I mi smo tu: učenici s posebnim potrebama i školska knjižnica. Crikvenica: Zbornika radova, 14. Proljetna škola školskih knjižničara, 2002. Str. 37.

⁴⁰ Ibid. Str. 38.

fotografska, grupa za biblioterapiju i slično. Naročito je važno da je školski bibliotekar upoznat sa problemima sa kojima se bori svaki pojedini učenik sa poteškoćama u razvoju da ih prepozna, te da je dobro upoznat sa građom prilagođenom za sve čitalačke nivoe.

5.6. Saradnja defektologa i školskog bibliotekara

Iskustvo pokazuje da za podsticanje učenja mora postojati slaganje između učenika, procesa poučavanja i usmenih i pisanih zadataka. Nastavnik i stručni saradnik imaju ulogu osigurati to slaganje. Tu počinje saradnja defektologa i školskog bibliotekara. Defektolog i školski bibliotekar trebali bi zajednički planirati nastavne aktivnosti za učenike sa poteškoćama u razvoju u školskoj biblioteci i stvoriti pozitivno okruženje i dizajnersko iskustvo koje će učenicima pomoći da razumiju i prihvate pojedinačne razlike. Sarađujući, trebali bi shvatiti da i učenici sa poteškoćama u razvoju imaju određeni potencijal, te bi ih trebali uključiti što je više moguće u svakodnevne aktivnosti škole i školske biblioteke.

Slika 6. Saradnja defektologa i školskog bibliotekara (Udruga „Otvoreno srce“ Našice)

Izvor: <https://bit.ly/3altF1K>

Učenje treba biti organizovano tako da učenici imaju jasne koncepte i sposobnosti, dizajnirati aktivnosti koje mogu istraživati razlike, eliminisati negativne ideje, predrasude i stereotipe često povezane sa invaliditetom, te objasniti svrhu i značaj povezivanja određenih školskih i životnih iskustava, kao i povezivanje dječjih iskustava u prostoru i vremenu sa njihovim trenutnim potrebama i brigama. Na taj način učenik stiče potrebne informacijske vještine, postaje spreman za adekvatno vrednovanje dostupnih informacija kojih danas ima na pretek. Ove nastavne aktivnosti pokazuju da smo ojačali prijateljski odnos jedni sa drugima, osjećamo povjerenje, bolje razumijemo sebe i svoje sposobnosti, te smo proširili znanje na području obrazovanja za mir, razvoj, toleranciju i saradnju.

6. ŠKOLSKE BIBLIOTEKE KANTONA SARAJEVO

Na osnovu člana III. 4. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH, br. 1/94 i 13/97) i člana 12. tačka c. i člana 18. stav 1. tačka b. Ustava Kantona Sarajevo („Službene novine“ Kantona Sarajevo, br. 1/96, 2/96, 3/96 i 16/97), Skupština Kantona Sarajevo donijela je Zakon o bibliotečkoj djelatnosti *koji definiše da bibliotečka djelatnost obuhvata: sistematsko prikupljanje, stručnu obradu, čuvanje, pohranjivanje i davanje na korišćenje bibliotečke građe, prikupljanje informacija o toj građi, kao i obavezno dostavljanje štampanog materijala.*⁴¹ Zakon propisuje da biblioteka, prema namjeni može biti javna, školska i specijalna.

6.1. Uslovi rada i informatička opremljenost

Javna biblioteka ima za cilj pružiti opće obrazovanje, informacije i zadovoljiti kulturne i druge potrebe ljudi. *Školska biblioteka namijenjena je potrebama izvođenja i unapređivanja vaspitno-obrazovnog rada u osnovnoj i srednjoj školi.*⁴² Imajući na umu prethodno navedene stavke, posebno one koje se odnose na definisanje školske biblioteke, te temeljne zadatke savremene školske biblioteke, definisane prema priručniku *Information Power: Guidelines for School Library Media Program* (1998), da:

- *obrazuje sve učenike škole za kritičko mišljenje i vrednovanje informacija,*
- *omogućuje svima da postanu aktivni korisnici informacija na različitim medijima i kroz to dio šire bibliotekarske i informacijske mreže,*
- *nudi različite izvore informacija i znanja i kvalitetne usluge svim korisnicima,*
- *odgovara zahtjevima novog vremena, stručnog okruženja i vaspitno-obrazovnog okruženja.*⁴³

Sasvim se logično nameće zaključak da uspjeh i mjerljivi rezultati rada školske biblioteke velikim dijelom zavise od kompetencija bibliotekara, adekvatnim radnim uslovima i opremljenošću školske biblioteke. Radni tim se ponekad susretao sa bibliotekama koje su više

⁴¹ Zakon o bibliotečkoj djelatnosti Federacije Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, br. 37/95. 1995. Dostupno na: <http://www.fmks.gov.ba/kultura/legislativa/fbih/36.pdf> (13.03.2021.)

⁴² Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015. Str. 6.

⁴³ Kovačević, Dinka; Lovrinčević, Jasmina. Školski knjižničar. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2012. Str. 19.

nalikovale na podrumске prostorije nego ključna kolaboracijska čvorišta za saradnju i učenje, kako učenika tako i samih nastavnika. Neki bibliotekari rade u prostorijama u kojima skoro da i nema dnevnog svjetla. Uski prostor je tako mali da je čak i fotografisanje gotovo nemoguće. Uprkos takvim (ne)uslovima rada, neke od tih biblioteka su imale vrlo sadržajan plan i program rada, a bibliotekari i bibliotekarke su naglašavali da je u pitanju tranzicioni period jer se sele u nove i uslovnije prostorije. Ovakvi i sasvim suprotni primjeri ukazuju na činjenicu da je školska biblioteka po svojoj prirodi funkcionisanja uvijek i jedno mjesto susreta različitih subjekata koji u jednakoj mjeri doprinose uspješnom radu.

6.1.1 Uslovi rada i informatička opremljenost školskih biblioteka osnovnih škola Kantona Sarajevo

Na osnovu člana 22. i 24., stav 4. Zakona o Vladi Kantona Sarajevo (Službene novine Kantona Sarajevo, broj: 24/03 – prečišćeni tekst), Vlada Kantona Sarajevo je na 109. sjednici donijela Pedagoške standarde i opće normative za osnovni odgoj i obrazovanje i normative radnog prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila po predmetima za osnovnu školu, u kojima nažalost nema jasno definisanih uslova za rad i funkcionisanje školske biblioteke unutar osnovne škole. Ipak, jasno se navodi *da zbog općeg značaja školske biblioteke i njene neposredne nastavne funkcije, bibliotekar u osnovnoj školi je neposredni stručni saradnik i izvršilac u nastavnom procesu.*⁴⁴ U tom smislu, kako bi se vaspitno-obrazovni procesi mogli nesmetano odvijati, a školski bibliotekari bili u mogućnosti obavljati svoj posao, minimalni uvjeti za rad školskih biblioteka bi podrazumijevali odgovarajući prostor za pohranjivanje i čuvanje bibliotečke građe, odgovarajući prostor za podučavanje odnosno realizaciju nastavnog procesa i pristup savremenoj informatičkoj opremi kako bi se ispunile neke od temeljnih smjernica definisanih u priručniku *Information Power: Guidelines for School Library Media Program*. Analiza je pokazala da je u ukupno 57 analiziranih biblioteka osnovnih škola, 27 zaposlenih definisalo svoje uslove rada kao izuzetno zadovoljavajuće za svakodnevno obavljanje bibliotečkih poslova, dok je ostalih 30 zaposlenih izjavilo da rade i djeluju u nezadovoljavajućim uslovima.⁴⁵ Najčešći problemi povezani su sa izuzetno ograničenim fizičkim prostorom i nedostatkom potrebnih preduslova za čitanje i provođenje različitih obrazovnih aktivnosti. Ispitanici i ispitanice su navodili: Prostor nije dovoljan za potrebe i

⁴⁴ Zakon o predškolskom odgoju i osnovnom obrazovanju u Kantonu Sarajevo. Sarajevo: Službene novine Kantona Sarajevo, 2008. br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01 i 28/.

⁴⁵ Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015. Str. 7.

učenika i nastavnika; Nema čitaonica; dok su drugi govorili kako: iako je prostor izuzetno mali, pametno je iskorišten i zadovoljava potrebe svih korisnika. Dodatni problem koji su mnogi naznačili, a ne tiče se same kvadrature prostora, odnosi se na pozicioniranost biblioteka. To će reći, kao što je dokazala radna grupa, u mnogim osnovnim školama biblioteke su uglavnom smještene u udaljenim dijelovima školskih zgrada, ponekad čak i u vlažnim podrumima. Ta mjesta obično nisu ni prikladna mjesta za čuvanje knjiga, a kamoli za rad sa djecom.

S obzirom da Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo nema predložen zvanični dokument, odnosno izrađen jedinstven standard za školske biblioteke tim se koristio Standardom za školske biblioteke Republike Hrvatske kao predloškom *za izradu osnovnih preporuka potrebnih za zadovoljenje minimuma prostornih uvjeta kako bi se osnovni poslovi i zadaci školskih bibliotekara mogli nesmetano realizovati, a potrebe svih korisnika (učenika, nastavnog osoblja, stručnih saradnika i roditelja) zadovoljiti.*⁴⁶ To znači da je u školskoj biblioteci potrebno osigurati sljedeće funkcionalne cjeline:

- *ulazni prostor (zaseban ulaz u odnosu na ostale sadržaje škole)*
- *pult za bibliotekara sa računarom za davanje informacija, rad sa korisnicima i stručni rad*
- *prostor za smještaj građe u slobodnom pristupu*
- *čitaonički prostor za pojedinačni rad, rad u grupi cijelog razrednog odjeljenja ili veće grupe učenika*
- *prostor za računare za korisnike i AVE opremu*
- *mjesto za postavljanje izložbi*
- *u osnovnoškolskim bibliotekama kutak za najmlađe učenike nižih razreda*
- *biblioteka ne može biti manja od 60m².*⁴⁷

Kada je u pitanju informatička opremljenost biblioteka osnovnih škola Kantona Sarajevo, *od 57 analiziranih školskih biblioteka, zaključeno je da 49 školskih biblioteka raspolaže samo jednim računarom na kojem rade isključivo zaposleni, te da korisnici biblioteke nemaju nikakav pristup računarima.*⁴⁸ Također je ustanovljeno da 3 osnovne škole ne posjeduju apsolutno nikakvu informatičku opremu, dok samo 5 od ukupno 57 analiziranih osnovnih škola posjeduju dva ili više računara koji su slobodno dostupni svim korisnicima i

⁴⁶ Zakon o knjižnicama (Narodne novine, broj 105/97, 5/98, 104/00 i 69/09).

⁴⁷ Kovačević, Dinka; Lovrinčević, Jasmina. Školski knjižničar. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2012. Str. 8.

⁴⁸ Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015. Str. 8.

korisnicama školske biblioteke. Drugu informatički opremu nisu pominjali, izuzev dvoje bibliotekara od ukupno njih 65 koji su pored upotrebe računara spomenuli korištenje printera, skenera, projektoru i slično. Tokom posjeta školskim bibliotekama primijećeno je *kako se zastarjela i jedva upotrebljiva audio i video tehnika (stari televizori, kasetofoni, računari stari i po deset godina itd.) paradoksalno smješta upravo u biblioteke, dok su ostale školske učionice (poput kabineta za informatiku) opremljene u skladu sa najnovijim standardima i potrebama učenika.*⁴⁹ S obzirom da je od ovog istraživanja prošlo 6 godina, za očekivati je da je situacija danas nešto drugačija i bolja.

*Slika 7. Biblioteka Desete osnovne Škole, Sarajevo
Izvor: <http://www.blogger.ba/photos/419763.jpg>*

Uvidom u Zakon o bibliotečkoj djelatnosti, koji je na osnovu člana III. 4. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH, br. 1/94 i 13/97) i člana 12. tačka c. i člana 18. stav 1. tačka b. Ustava Kantona Sarajevo (Službene novine Kantona Sarajevo, br. 1/96, 2/96, 3/96 i 16/97) donijela Skupština Kantona Sarajevo, zaključeno je da niti jedan član ne donosi odgovarajuće propise za organizaciju i veličinu prostora školske biblioteke. Suprotno tome, ministar nauke, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske usvojio je „Standarde školskih biblioteka“ *koji se temelje na standardima Međunarodne federacije bibliotečkih organizacija (IFLA), prema standardu: 3m² po svakom računarskom mjestu.*⁵⁰ Ni jednim članom pedagoški standardi i opći normativi za osnovni odgoj i obrazovanje i normativi

⁴⁹ Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015. Str. 9.

⁵⁰ Kovačević, Dinka; Lovrinčević, Jasmina. Školski knjižničar. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2012. Str. 8.

radnog prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila po predmetima za osnovnu školu Kantona Sarajevo nisu uzeli u obzir informatičku opremu kao sastavni dio elementarno opremljene školske biblioteke, niti veličinu i standarde za prostor.

Među preporučenim standardima i specifikacijama za radne uslove i opremu radnog prostora, školska biblioteka samo je spomenuta u 12. poglavlju. Normativi radnog prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila po predmetima za osnovnu školu i to isključivo u funkciji dodatne opreme za izvođenje nastave iz bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika i književnosti: *Nastavna sredstva za izvođenje bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika i književnosti podrazumijevaju:*

- *Vizuelna sredstva,*
- *Auditivna sredstva i*
- *Školska biblioteka s čitaonicom.*⁵¹

To znači da se školska biblioteka apsolutno ne vrednuje kao bitna kulturno-obrazovna komponenta škole koja bi bila podrška nastavno-obrazovnim procesima, već isključivo kao pomoćno sredstvo za realizaciju nastavno-obrazovnih sadržaja. Da paradoks bude veći, pomenuti pedagoški standardi čak i za realizaciju aktivnosti predviđenih sadržajima dnevnog boravka podrazumijevaju prostor opremljen različitim medijskim i informatičkim sadržajima, dok pominjanje školske biblioteke u tom kontekstu potpuno izostaje. Upravo zato ne iznenađuje zašto od ukupno 57 analiziranih samo 5 osnovnih škola ima više od jednog računara koji je dostupan isključivo korisnicima školske biblioteke. Čak neke od ovih pet školskih biblioteka nemaju vlastitu opremu, nego su povezani sa kabinetima informatike. Uzimajući u obzir da u tri analizirane školske biblioteke nema apsolutno nikakve informatičke opreme, a u ostalih 49 osnovnih škola samo bibliotekari mogu koristiti informatičku opremu, dolazimo do zaključka da većina školskih biblioteka Kantona Sarajevo koje se analiziraju nemaju mogućnost rada i učenja u biblioteci u skladu sa novim tokovima i potrebama. *Pregled radnih uslova i loše opreme školske biblioteke stvorio je alarmantnu situaciju koja uključuje umrežavanje školske biblioteke, besplatno korištenje mreže i njenu upotrebu u obrazovne svrhe kao i neupućenosti školskih bibliotekara o osnovnim odrednicama informatičke i informacione pismenosti.*⁵²

⁵¹ Pedagoški standardi i opći normativi za osnovni odgoj i obrazovanje i normative radnog prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila po predmetima za osnovnu školu. Sarajevo: Službene novine Kantona Sarajevo, broj: 24/03 – prečišćeni tekst. 2005.

⁵² Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015. Str. 10.

Ukoliko imamo na umu da je školska biblioteka sastavni i punopravni dio vaspitno-obrazovnog sistema, da je neposredno uključena u nastavne i vannastavne aktivnosti, te da bi kao takva trebala biti na raspolaganju svim učenicima, nastavnom osoblju i drugim korisnicima, važno je naglasiti da prisutnost novih obrazovnih tehnologija i njihovih mogućnosti obavezuju uvrstiti ih kao pomagala u poučavanju. *Uklapanje novih tehnologija u prostorne i radne procese zahtijeva jasnu strategiju razvoja školske biblioteke, ali i škole te promišljene organizacione postupke preoblikovanja postojećih i kvalitetno promišljanje novih prostora.*⁵³ Neadekvatna informatička opremljenost školskih biblioteka negativno utiče na kvalitet rada školskih bibliotekara, ali i dovodi u pitanje svrhu postojanja školske biblioteke u 21. vijeku. Ipak, važno je dodati i to da pri osavremenjavanju i organizaciji prostora radi uvođenja novih tehnologija ili bilo kojih novina, ne bi bilo dobro sve podrediti trenutnom trendu, zanemarujući knjižni fond ili još postojeća pomagala u funkciji. Prelazi u obrazovanju nisu brzi i uvođenje novoga ide dugo uporedo sa korištenjem uhodanog, zato je dobro redizajnirati, ali i uklapati u postojeće uslove rada. *Nova će tehnologija, najvjerojatnije, zauzeti svoje razumno mjesto, a virtuelni svijet će svima biti od velike koristi, ali ljudi, odnosno, bibliotekari će ipak biti uvijek najjači faktor u svakoj jednadžbi.*⁵⁴ Drugim riječima, ukoliko uporedo sa investiranjem u informaciono-komunikacione tehnologije u obrazovanje bude zanemarivana vrijednost uloge bibliotekara kao informacionog stručnjaka/bibliotekara kao informacionog stručnjaka 21. vijeka, onda je jasno kako sama informatizacija škola neće doprinijeti izgradnji kompetencija informacione pismenosti kod učenika budući da tek zbir vještina upravljanja računarima, medijima i digitalnom građom danas može osigurati temelje za samostalno učenje tokom cijeloga života. Pojednostavljeno govoreći, informaciono-komunikacione tehnologije su tek sredstvo, a ne cilj podrške informacionom opismenjavanju u školama/bibliotekama.

6.1.2 Uslovi rada i opremljenost školskih biblioteka srednjih škola Kantona Sarajevo

Za srednjoškolsku biblioteku u Kantonu Sarajevo standardi i norme srednjoškolskog obrazovanja osmišljeni su da doprinesu poboljšanju kvaliteta obrazovanja i rezultata srednjoškolskog obrazovanja. To je osnovna pretpostavka za poređenje sa evropskim i svjetskim obrazovnim sistemima, čiji je krajnji zadatak priznavanje naših diploma u Evropi i

⁵³ Kovačević, Dinka; Lovrinčević, Jasmina. Školski knjižničar. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2012. Str. 20.

⁵⁴ Ibid. Str. 21.

stvoriti dodatne uslove za sticanje diploma širom svijeta, odnosno sa ciljem upoređivanja tih diploma sa odgovarajućim europskim i svjetskim diplomama (nostrifikacija). *U skladu sa Zakonom o srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo standardima i normativima utvrđuju se minimalni i optimalni prostorni, kadrovski i drugi opšti materijalno-tehnički uslovi koji su neophodni za obavljanje nastavnog i umjetničkog rada koji se ostvaruje.*⁵⁵ Standardi jasno definišu minimum i optimum prostornih uslova za rad školske biblioteke/dokumentaciono-informacionog centra i preporučuju da prostorna površina biblioteke/dokumentaciono-informacionog centra podrazumijeva minimum od 60m² i optimum od 74m².

Od 24 školske biblioteke koje su analizirane u Kantonu Sarajevo, samo 6 srednjih škola zadovoljava minimalne ili optimalne zahtjeve za prostorom, dok preostalih 18 srednjih škola ne ispunjava ni minimalne uslove. Analiza pokazuje da više od 50% srednjih škola u Kantonu Sarajevo ne ispunjava ni minimalne prostorne potrebe za nesmetan rad i rad školske biblioteke. Uz sve ostale poteškoće povezane sa smještajem školske biblioteke, ovo radno stanje ne samo da dodatno povećava udaljenost između potencijalnih korisnika i biblioteke, već i obesmišljava cjelokupni rad školskog bibliotekara, a njihova uloga u srednjem obrazovanju je posebno važna. Odnosno, *srednjoškolska biblioteka bi trebala postati središte različitih praksi cjelodnevnog učenja i planova za efikasnu pripremu mladih za tržište rada.*⁵⁶

*Sve srednjoškolske biblioteke trebale bi imati i dovoljno ulaznog prostora (ulaz odvojen od ostalih školskih sadržaja); stolovi bibliotekara sa računarima za pružanje informacija, rad sa korisnicima i profesionalni rad; besplatan prostor za čuvanje materijala; prostor za čitanje, pogodan za osobni rad, studij cijelog razreda ili više učenika; prostor korisničkog računara i AVE opreme; mjesto za održavanje izložbi.*⁵⁷ Potrebna je informatička oprema srednjoškolske biblioteke, posebno ako imamo na umu da je srednjoškolsko obrazovanje priprema za mnoge studente na tržištu rada. Međutim, „Standardi i norme za nastavu srednjoškolskog obrazovanja“ propisuju odgovarajuća nastavna sredstva prema predmetima i drugim poljima, precizno definišu *količinu i vrstu bibliotekarske građe, dok navodi da su škole dužne nadzirati postignuća nastavne tehnike i tehnologije, kupovinom nastavnih pomagala za poboljšanje nastave na osnovu trenutnog nastavnog plana i programa.*⁵⁸ Iako je jasno istaknuto da svako formalno savremeno obrazovno okruženje zahtijeva dovoljno opreme za informacionu

⁵⁵ Pedagoški standardi i normativi za srednje obrazovanje. Sarajevo: Službene novine Kantona Sarajevo, broj: 24/03 – prečišćeni tekst. 2004.

⁵⁶ Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015. Str. 12.

⁵⁷ Kovačević, Dinka; Lovrinčević, Jasmina. Školski knjižničar. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2012. Str. 22.

⁵⁸ Pedagoški standardi i normativi za srednje obrazovanje. Sarajevo: Službene novine Kantona Sarajevo, broj: 24/03 – prečišćeni tekst. 2004.

tehnologiju, netačnost i nepravilnost jasnih standarda i specifikacija za informacionu tehnologiju i svih ostalih vrsta opreme u školskim bibliotekama ukazuju na to da BiH obrazovni sistem ne pridaje važnosti stvaranja takozvanog okruženja e-učenja kao priliku za rad i učenje. Umjesto toga, e-učenje treba shvatiti kao vrstu materijala koji zahtijeva specijalizovano znanje informatike u teoriji i praksi.

Od ukupno 24 analizirane školske biblioteke srednjih škola Kantona Sarajevo, 13 školskih biblioteka posjeduje jedan računar kojem isključivo bibliotekar odnosno bibliotekarka ima pristup rada. Biblioteke ostalih pet škola imaju najmanje dva računara, koja korisnici biblioteke mogu koristiti besplatno, dok samo jedna od pet gore spomenutih škola ima informativni centar čiji podaci i standardi mogu u potpunosti zadovoljiti potrebe 21. vijeka.⁵⁹

Za razliku od utvrđenih standarda za osnovno obrazovanje koji nijednom stavkom ne definišu uslove rada školske biblioteke, Pedagoški standardi i normativi za srednje obrazovanje mnogo su više usklađeni sa potrebama i normama savremenog školskog bibliotekarstva. Ako upravljačka struktura srednje škole saraduje sa stručnjacima postojeće školske biblioteke i u početku se prilagodi predloženim i propisanim standardima i specifikacijama, biblioteka će služiti korisnicima (uglavnom studentima), što je jedan od ciljeva usluge biblioteke, ne samo školske, već i osnovne što predstavlja težnju javnih biblioteka. Informacijski bum pruža nebrojene mogućnosti i u konačnici mijenja znanja i vještine koje su studentima potrebne za produktivan život u 21. stoljeću. Kako bi u budućnosti napredovali u komunikacionom dobu, učenici i učenice moraju postati vješti konzumenti i proizvođači informacija u čitavom spektru izvora i oblika. Za postizanje ovih ciljeva trebaju se koristiti različiti postupci i informatička oprema u školskoj biblioteci. Iako je ova analiza pokazala da je uticaj naglog širenja komunikacionih mreža još uvijek ograničen zbog srazmjerno malog broja biblioteka koje raspolažu adekvatnom informatičkom opremom sve oko nas ukazuje na to da je u toku revolucija koja prodire u svako područje ljudskog života. Razumijevanje tehnološke revolucije je nužno za razumijevanje svijeta u kojem živimo. *Informaciono-komunikaciona tehnologija stvara nove oblike socijalizacije, kao i nove vrste individualnog i kolektivnog identiteta.⁶⁰* Prema bazi podataka OECD-a, u izvještaju o stanju svjetskog obrazovnog sistema navodi da u takozvanim industrijskim zemljama živi oko 160 miliona mladih i starijih osoba, a njihova informatička pismenost nije dovoljna za podnošenje upotpunjene prijave za posao. Ovakvi podaci govore u prilog tome koliko je informatička opremljenost školskih biblioteka (posebno

⁵⁹ Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015. Str. 13.

⁶⁰ Lovrinčević, Jasmina; Kovačević, Dinka; Lasić-Lazić, Jadranka; Zorica Banek, Mihaela. Znanjem do znanja: Prilog metodici rada školskog knjižničara. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2005. Str. 49.

srednjih škola) neizostavan segment za stalno učenje i usavršavanje. Naime, prisustvo informacijsko-komunikacionih tehnologija nepovratno mijenja način na koji ljudi rade i uče i upravo je škola mjesto susreta na kojem bi mladi ljudi mogli biti u kontinuiranom kontaktu sa različitim informatičkim i komunikacionim tehnologijama kako bi na pravi način bili upoznati sa određenim izvorima znanja i informacija neophodnih za razvijanje kritičkog mišljenja. S tim u vezi, škola koja ima snažno partnerstvo sa školskom bibliotekom idealna je kombinacija koja može i mora uključivati i integrisati različite dijelove formalnog i neformalnog obrazovanja - dva će se partnera moći suočiti sa mnogim izazovima sa kojima se suočavaju mladi ljudi danas.

6.2. Bibliotečka građa analiziranih biblioteka

Na osnovu člana 17. stav 2. Zakona o bibliotečkoj djelatnosti (Službene novine Kantona Sarajevo, broj 4/99), a na prijedlog kantonalne Javne ustanove Biblioteka grada Sarajeva, ministar kulture i sporta donio je Pravilnik o uslovima za osnivanje i rad biblioteka, odnosno biblioteka u sastavu.⁶¹

Slika 8. OŠ „Hamdija Kreševljaković“ Sarajevo

Izvor: <http://www.oshk.edu.ba/skola/biblioteka%202007.JPG>

Članom 7. propisuje se da školska biblioteka treba da ima fond bibliotečke građe koji je određen prema ukupnom broju učenika škole i to u odnosu 9 knjiga na jednog učenika.

⁶¹ Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteka, 2015. Str. 15.

Bibliotekarski informacioni fond trebao bi sadržavati školske knjige utvrđene prema programima i planovima rada, popularnu i stručnu literaturu, periodiku, bibliografiju, enciklopedije, rječnike i druge priručnike. Školska biblioteka treba da sadrži i informaciono-dokumentacionu i audio-vizuelnu građu, te stručno-pedagošku literaturu za stručno usavršavanje nastavnika. Nadalje, članom 9. se propisuje da školska biblioteka sa knjižnim fondom od najmanje 5.000 knjiga ima jednog stručnog bibliotečkog radnika. Prosječan knjižni fond školske biblioteke, kako za osnovne tako i srednje škole, dakle, predstavlja fond od oko 5.000 knjiga. Standardi i opće smjernice za srednjoškolsko obrazovanje takođe *definišu da srednja škola / školski centar mora imati biblioteku sa najmanje 5000 knjižnih jedinica kako bi se mogao provoditi nastavni proces koji se provodi u ustanovi.*⁶²

Među 57 analiziranih osnovnih škola, 33 biblioteke imaju više od 5000 knjižnih jedinica. Što se tiče srednje škole, od 24 analizirane biblioteke, čak 15 biblioteka ima više od 5000 knjiga (neke su vrlo bogate građom, prelazeći 10 000 knjiga), dok preostale biblioteke imaju u prosjeku između 3000 i 4000 knjižnih jedinica. Iz navedenih podataka se vidi da *postojeći knjižni fondovi školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola ne predstavljaju ozbiljnu prepreku u funkcionisanju i radu školske biblioteke – ovaj se zaključak posebno odnosi na biblioteke srednjih škola.*⁶³ Bez obzira na činjenicu da neke od biblioteka (osnovnih i srednjih škola) ne posjeduju zakonom zadati minimum knjižnih jedinica, ono što treba istaknuti jeste činjenica da školske biblioteke svoje korisnike često upućuju na JU Biblioteku Sarajevo sa kojom imaju (kako tvrdi većina ispitanika i ispitanica) zadovoljavajuću saradnju po pitanju razmjene informacija o bibliotečkoj građi. Sljedeći prijedlog u ovom odjeljku je da bi, na osnovu danih mogućnosti, biblioteke smještene izvan centra grada i drugih manjih područja Kantona Sarajevo trebale koristiti više koncepata i postupaka za postizanje međusobne povezanosti i razmjene bibliotečke građe – redovna lektira. S tim u vezi, treba istaknuti da se moderne biblioteke (uključujući školske) ne bi trebale oslanjati isključivo na poboljšanje fizičkih knjiga i neknjižne građe i obavezati se samo na to. Odnosno, treba imati na umu da su današnje mrežne informacije takođe dio bibliotekarske građe, pa bi se posuđivanje knjiga trebalo provoditi paralelno sa postupkom povezivanja posuđivanje knjiga. Pretražite, istražite i pomozite u pretraživanju informacija korisnika (učenika).

⁶² Pedagoški standardi i normativi za srednje obrazovanje. Sarajevo: Službene novine Kantona Sarajevo, broj: 24/03 – prečišćeni tekst. 2004.

⁶³ Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015. Str. 15.

6.3. Kadrovska politika zapošljavanja u biblioteke Kantona Sarajevo

Kadrovska politika zapošljavanja većinom (ne)stručnih osoba u školske biblioteke osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo, koja se sprovodi posljednjih 20 godina jedna je od najkontraverznijih i možda najsloženijih problematika kada je u pitanju loše stanje i položaj školskih biblioteka u KS, ali i cijeloj BiH. Razlozi za ovakvu tvrdnju su mnogobrojni, a posljedice loše prakse su dalekosežne. Nažalost, razrješenje se ne nazire u bliskoj budućnosti.

Razloge treba tražiti prije svega u nedovoljno jasnim i preciziranim zakonima o bibliotečkoj djelatnosti, kako na nivou Federacije Bosne i Hercegovine tako i na nivou Kantona Sarajevo. Iako je ovo istraživanje isključivo usmjereno na teritorij Kantona Sarajevo, te stoga razmatra zakone, odredbe, preporuke i norme koje važe isključivo na nivou ovog kantona, *radi što boljeg uvida u problematiku, pitanje o kadrovskoj politici koja se sprovodi u školskim bibliotekama KS treba razmatrati sa malo šireg aspekta.*⁶⁴

U članu 5., Zakon o bibliotečkoj djelatnosti Federacije Bosne i Hercegovine (izvorno, Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, br. 37/95), definiše da se biblioteka može organizovati i kao dio ustanove, preduzeća ili drugog pravnog lica. U članu 7. se kaže da se školska, visokoškolska, univerzitetska i specijalna biblioteka može osnovati kao samostalna biblioteka, odnosno organizovati kao biblioteka u sastavu, dok član 18. određuje stručne poslove bibliotečke djelatnosti koje obavljaju lica sa odgovarajućom stručnom spremom, položenim stručnim ispitom i stručnim zvanjem.⁶⁵ Zaključak koji proizlazi iz članova 5. i 7. jeste da se školske biblioteke definišu kao tzv. biblioteke u sastavu, dok je član 18. nejasan u tome šta konkretno odgovarajuća stručna sprema podrazumijeva. Zakon o bibliotečkoj djelatnosti na nivou Kantona Sarajevo nije mnogo precizniji po uzoru na Zakon na nivou Federacije Bosne i Hercegovine. *Ipak, određeni zakonski članovi pojedine aspekte malo detaljnije definišu, pa tako član 8. kaže da školska i specijalna biblioteka može se osnovati kao samostalna biblioteka, odnosno organizovati kao biblioteka u sastavu, dok član 7. određuje da se na biblioteku u sastavu primjenjuju opšti propisi o ustanovama.*⁶⁶ U skladu sa navedenim proizilazi zaključak da bi sva detaljnija pojašnjenja i formulacije vezane za specifičnosti rada i uvjeta rada, kao i propisane stručne spreme za rad u školskoj biblioteci, *trebalo tražiti u zakonima i normativima vezanim za ustanove čije su školske biblioteke sastavni dio, odnosno u*

⁶⁴ Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015. Str. 16.

⁶⁵ Zakon o bibliotečkoj djelatnosti Federacije Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, br. 37/95. 1995. Dostupno na: <http://www.fmks.gov.ba/kultura/legislativa/fbih/36.pdf> (13.03.2021)

⁶⁶ Zakon o bibliotečkoj djelatnosti. Sarajevo: Službene novine Federacije BiH, br. 1/94 i 13/97. 1999.

zakonima o osnovnom i srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo, kao i u propisanim pedagoškim standardima i općim normativima za osnovno i srednjoškolsko obrazovanje. Na tom tragu, analiza ove problematike je otišla korak dalje.⁶⁷

⁶⁷ Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015. Str. 17.

7. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

Empirijsko istraživanje putem anketnog upitnika za bibliotekare osnovnih škola provedeno je u martu 2021. godine. Anketa je kreirana pomoću Google alata i putem elektronske pošte dostavljena na 80 adresa osnovnih škola Kantona Sarajevo. Detaljan spisak svih škola kojima je dostavljena anketa je dat u prilogu ovog rada. Na anketu je odgovorilo ukupno 49 bibliotekara (ispitanika), pa će analiza rezultata biti izvršena na tom uzorku. U cjelini gledajući, anketiranje je proteklo bez većih poteškoća.

Podaci dobijeni anketiranjem ciljane grupe ispitanika kontrolisani su, sređeni, obrađeni, analizirani i intepretirani, što je prikazano u nastavku rada.

7.1. Opis odabrane metode prikupljanja podataka

*Metoda (grč. methodos = put, način istraživanja) je postupak ispitivanja i istraživanja neke pojave, to jest način dolaska do cilja. Naučna metoda je skup različitih postupaka kojima se nauka koristi u naučno-istraživačkom radu, a koji omogućava da se predmet istraživanja shvati, naučno istraži i objasni te da se pomoću njih dođe do naučne spoznaje o istini.*⁶⁸

Pri istraživanju problema, formulisanju i prikazivanju rezultata istraživanja primjenjivaće se više naučnih i istraživačkih metoda. U postupku provjere postavljene hipoteze bit će primjenjivane sljedeće metode: metoda analize – proces raščlanjivanja složenih misaonih cjelina na jednostavnije sastavne dijelove; metoda sinteze – proces objašnjavanja složenih misaonih cjelina pomoću jednostavnih misaonih tvorevina; metoda klasifikacije – način raščlanjivanja općeg pojma na posebne pojmove; metoda komparacije – način upoređivanja istih ili srodnih činjenica, te utvrđivanje njihovih sličnosti, odnosno različitosti; metoda indukcije – donošenje zaključaka o opštem sudu na osnovu pojedinih činjenica; metoda dedukcije – donošenje pojedinačnih zaključaka na osnovu općeg suda. Takođe, koristiće se i metoda dokazivanja kojom se utvrđuje istinitost pojedinih stavova, a na osnovu naučnih činjenica, stručne literature iz ove oblast, časopisa itd. Prvo su identifikovani svi značajni faktori i to metodom identifikacije čije mišljenje i podaci trebaju biti relevantni za istraživanje. Nakon identifikacije pristupilo se komparaciji prikupljenih podataka i mišljenja kako bi se došlo do određenih zaključaka. U radu je takođe izvršena i analiza sadržaja brojnih akata i dokumenata radi pregleda postojećeg institucionalnog, zakonodavnog i strateškog okvira koji

⁶⁸ Klaić, Bratoljub. Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica / priredio i dopunio Željko Klaić. Zagreb: Zora. 1974. Str. 851.

tretira ovu oblast. Takođe je korišteno eksplorativno (izviđajno) i opisno (deskriptivno) istraživanje. Eksplorativno istraživanje je korišteno zato što se nastojao dobiti uvid u narav i širinu problema, odnosno ostvariti bolje upoznavanje sa predmetom istraživanja. U sklopu eksplorativnog istraživanja, pretraživane su neke stranice na Internetu, te obavljeni razgovori sa osobama koje imaju određena iskustva u vezi predmeta istraživanja. Opisno istraživanje je provedeno kako bi se upoznale osobine ispitanika.

7.2. Određivanje uzorka, strategija pristupa i sprovođenje istraživanja

U istraživanju su korišteni primarni podaci do kojih se došlo anketiranjem bibliotekara osnovnih škola Kantona Sarajevo. Za potrebe izrade ovog diplomskog rada korišten je eksplicitni oblik u vidu ankete kombinovanog tipa. Anketa je sprovedena uz pomoć *Google upitnika* koji je dostavljen putem e-maila na ukupno 80 adresa osnovnih škola. Na upitnik je odgovorilo 49 škola (bibliotekara), tako da je to konačan broj na osnovu koga ćemo i prikazati dobijene rezultate ankete. Anketni upitnik ima ukupno četrnaest pitanja, od kojih su dva pitanja kontrolna i odnose se na faktor spola i školsku spremu. U upitniku se nalazi 12 strukturalnih pitanja. Od ukupnog broja strukturalnih pitanja, 7 su dihotomna, a 5 su sa višestrukim odgovorima. Tri pitanja koja su po strukturi dihotomna imaju i opciju otvorenog tipa, odnosno ukoliko je odgovor na postavljeno pitanje "DA", potrebno je napisati kratak odgovor (pored uloge bibliotekara koju još funkciju obavljate, koliko djece s poteškoćama u razvoju pohađa školu u kojoj ste zaposleni, koje aktivnosti uključuju djecu s poteškoćama u razvoju). Na ovaj način bi se dobio uvid u date odgovore, odnosno moglo bi se ispitati da li i na koji način utiče njihov dodatni odgovor. Prilikom sastavljanja anketnog upitnika, odnosno određivanja redoslijeda pitanja, primjenjena je tehnika lijevka. Počelo se sa pitanjima šireg sadržaja, a onda se sadržaj pitanja postepeno sužavao. S obzirom na prikrivenost ciljeva istraživanja, sva su pitanja u anketnom upitniku sa neprikrivenim ciljevima.

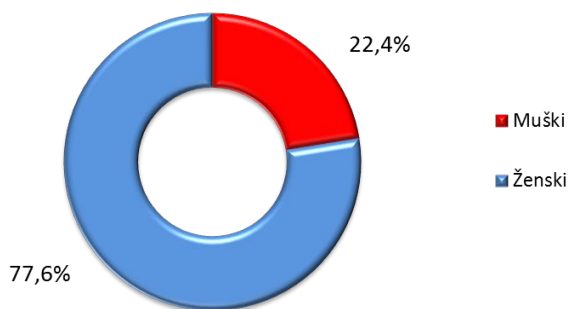
Anketom se ispitivalo koliko su bibliotekari osnovnih škola prije svega upoznati sa pojmovima inkluzije i inkluzivnog obrazovanja, te ukoliko jesu, da li smatraju da se takav oblik obrazovanja sprovodi u školi u kojoj su zaposleni. Isto tako, pitali smo da li obavljaju još neku funkciju u školi pored funkcije bibliotekara, jer se smatra da ukoliko imaju još nekih obaveza, ti djelatnici možda nisu dovoljno posvećeni svojoj primarnoj ulozi. Ono što je važno za samu temu rada jeste i to da li su škole uopšte opremljene tehnologijom i sredstvima koja bi mogla pomoći djeci sa poteškoćama u razvoju da se prilagode svakodnevnom učenju i školskim

aktivnostima, bez da se osjećaju izopšteno. Na ovaj način dobili bi se odgovori koji se tiču svjesnosti same škole i njenih zaposlenih, te nadležnih organa koji bi mogli pomoći da se sve obrazovne ustanove adekvatno opreme kako bi pružile respektabilno i neophodno obrazovanje, ali i zdrav i siguran odgoj. Kako bi se dobilo još podataka o ovome, pitali smo i da li bibliotekari sarađuju sa drugim zaposlenim u školi, stručnim licima (pedagog, socijalni radnik, psiholog, itd.) i/ili nekim udruženjima. Na ovaj način stiče se uvid u to koliko su bibliotekari kao važan faktor i sastav školskog sistema, spremni i voljni da se zalažu za sprovođenje i razvoj ovakvog oblika obrazovanja. Ovdje bi se dodatno mogao ispitati i razlog zašto sarađuju, odnosno ne sarađuju, ali za to bi bili potrebni i odgovori suprotne strane, kao i veći uzorak, te ovo pitanje i ovaj rad mogu poslužiti kao smjernica za neka dalja istraživanja.

7.3. Analiza podataka i interpretacija rezultata

Radi boljeg razumijevanja dobijenih rezultata ankete, iste ćemo obraditi i prikazati grafičkim prikazom:

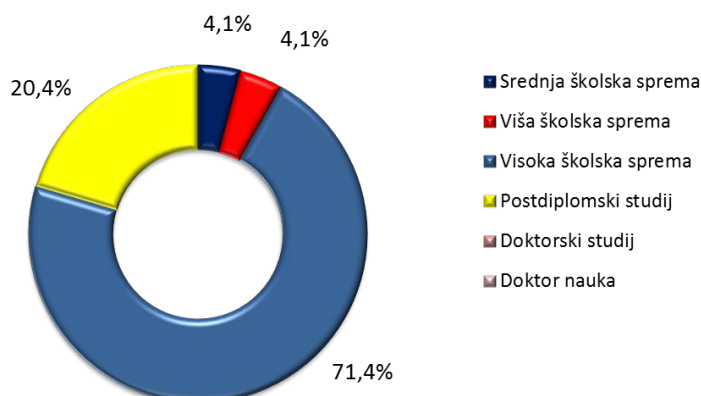
1. SPOL

Grafikon 1. Spolna struktura učesnika ankete.

U ispitavanju i konačnoj statističkoj analizi, učestvovalo je 49 bibliotekara od ukupno 80 škola na čije adrese je anketa poslata. Po sociodemografskom faktoru spola, javlja se neujednačena raspodjela, te je u datom uzorku bilo 11 muških (22,4%) bibliotekara i 38 ženskih (77,6%). U kasnijim istraživanjima bi se ovaj podatak mogao dovesti u korelaciju sa odgovorimana ostala pitanja, te ispitati da li faktor pola utiče na stav i mišljenje zaposlenog prema ovoj temi i problematici.

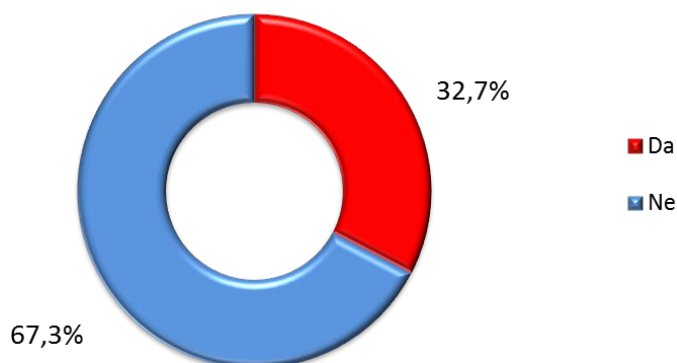
2. VAŠA ŠKOLSKA SPREMA?

Grafikon 2. Stručna sprema bibliotakara u osnovnim školama.

Još jedan sociodemografski faktor bio je faktor stručne spreme bibliotekara. Od ukupno njih 49, najviše ih je bilo sa visokom stručnom spremom – 35, odnosno 71,4%. Sa srednjom stručnom spremom i višom stručnom spremom je bilo po 2 odgovora (4,1%), dok je njih 10 (20,4%) odgovorilo da su završili postdiplomske studije. Među ovim uzorkom, nije bilo doktora nauka i onih koji su na doktorskim studijama.

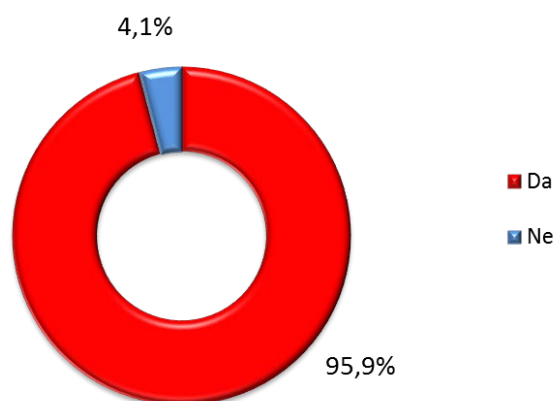
3. PORED ULOGE BIBLIOTEKARA, DA LI OBAVLJATE JOŠ NEKU FUNKCIJU U ŠKOLI?

Grafikon 3. Koliko od ukupnog broja ispitanika obavlja samo funkciju bibliotekara.

Ovim pitanjem nastojali smo da dobijemo odgovor da li bibliotekari u osnovnim školama obavljaju još neku funkciju pored te, polazeći od pretpostavke da ukoliko više njih odgovori da obavljaju, može se zaključiti da nisu toliko posvećeni toj funkciji koja bi kod njih mogla da bude sekundarna. Ipak, od 49 ispitanika, njih 33, što je više od polovine, odgovorilo je da obavlja samo funkciju bibliotekara. Njih 16 (32,7%) odgovorilo je da obavlja i neku drugu funkciju. Ovdje je bila i opcija da ispitanik upiše koju funkciju (ukoliko je odgovorio/la sa “Da”), te su najčešći odgovori bili profesor maternjeg jezika. Mali broj njih je odgovorio da obavlja više funkcija. Ipak, iako je većini ispitanika posao bibliotekara primaran, zbog čega možemo zaključiti da su mu posvećeni, treba uzeti u obzir da postoji i nastavni kadar kojima je taj posao manje važan. Zbog ovoga treba nastojati da se podigne svijest svim zaposlenim u vaspitno–obrazovnim sistemima, kako bi se pružale adekvatne usluge.

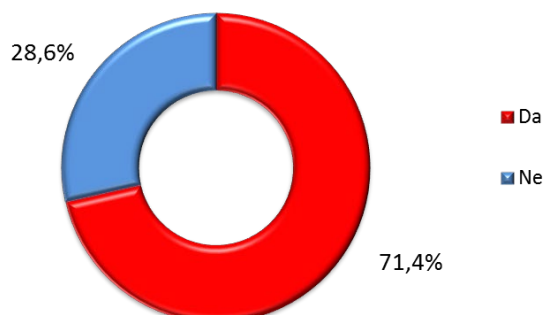
4. DA LI STE UPOZNATI SA POJMOVIM INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA?

Grafikon 4. Procenat bibliotekara koji su upoznati sa pojmom inkluzivnog obrazovanja.

Iznenadjući je odgovor na pitanje da li su zaposleni u bibliotekama upoznati sa pojmom inkluzije i inkluzivnog obrazovanja, s obzirom da se kretalo sa pretpostavkom da će većina odgovoriti sa “Ne”. Međutim, takvih odgovora je bilo svega 2 (4,1%), dok je njih 47 (95,9%) odgovorilo da jesu upoznati sa ovim pojmom. Iz ovoga zaključujemo da je obrazovni kadar upućen u pojedinosti inkluzivnog obrazovanja, te samim tim mogu da ponude isto djeci kojoj je ono neophodno. Mogu se uključiti u brojne akcije ili jednostavno nastojati da poboljšaju kvalitet svog rada i olakšaju školski život svim učenicima kojima on predstavlja (a nikako ne bi trebalo) neku poteškoću ili prepreku.

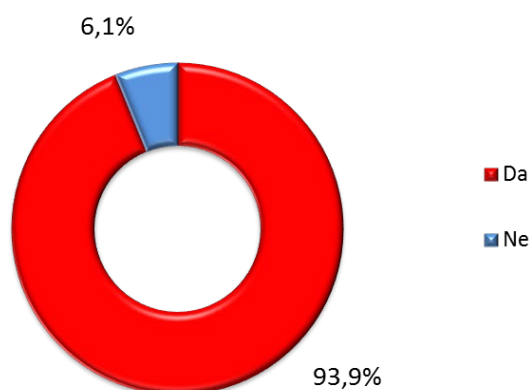
5. DA LI STE PRISUSTVOVALI NEKOJ OBUCI ILI EDUKACIJI O INKLUZIVNOM OBRAZOVANJU?

Grafikon 5. Procenat bibliotekara koji su prisustvovali edukaciji o inkluzivnom obrazovanju.

I na ovo pitanje je većina odgovorila sa “Da”, odnosno njih 35 (71,4%) od ukupno 49. Njih 14 (28,6%) je kao odgovor reklo da nisu prisustvovali ovakvim obukama. Kako smo iz prethodnog pitanja vidjeli da su skoro svi ispitanici upoznati sa pojmom inkluzije, procenat onih koji nije prisustvovao nekoj obuci nije toliko alarmantan. Ipak, škole bi trebalo jednom godišnje da izdvoje dan za održavanje javnog časa, radionice ili nekog vida obuke, kako bi svi zaposleni podjednako bili upućeni ne samo u termin inkluzije, nego i na koji način mogu da je sprovede i da poboljšaju kvalitet rada i odgoja u svojim školama.

6. DA LI DJECA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU POHAĐAJU ŠKOLU U KOJOJ STE ZAPOSLENI?

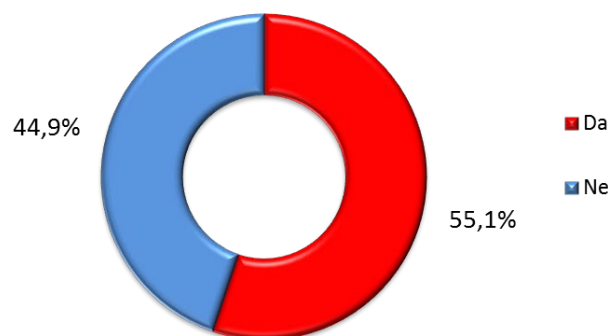

Grafikon 6. Procenat škola koje pohađaju djeca sa poteškoćama u razvoju.

Od ukupnog broja anketiranih od kojih smo dobili odgovore, u 46 škola ili 93,9 %, djeca sa poteškoćama u razvoju pohađaju ove škole, dok svega 3 škole (6,1%) nemaju ovakvih učenika. Iako je očito da takve škole postoje, treba uzeti u obzir da većinu škola pohađaju učenici kojima je teže da se adaptiraju sredini i školskom životu, te da njima treba posvetiti više pažnje. Cilj inkluzivnog obrazovanja jeste da podjednako uključi sve učenike, bez obzira da li imaju ili nemaju nekih poteškoća, u svoj rad i svoje aktivnosti. Djeci u ovom periodu je važno da se ne osjećaju “drugačije” od svojih vršnjaka ili izostavljeno iz društva, jer bi to moglo negativno da utiče na njihov dalji razvoj, naročito na emotivnom i psihološkom planu. Stoga treba nastojati podučavati i djecu da se prema svima ophode jednako, te razvijati svijest kod radnog osoblja.

Ovdje je također bilo i ponuđeno da bibliotekari upišu koliki je broj djece sa poteškoćama u razvoju koji pohađaju njihovu školu, te su odgovori varirali od najmanje 1 do najviše 29, s tim što je jedan ispitanik odgovorio da radi u školi koja je specijalizirana za rad sa slijepom i slabovidom djecom.

7. DA LI VAŠA BIBLIOTEKA ORGANIZUJE ODREĐENE AKTIVNOSTI KOJE UKLJUČUJU DJECU SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU?

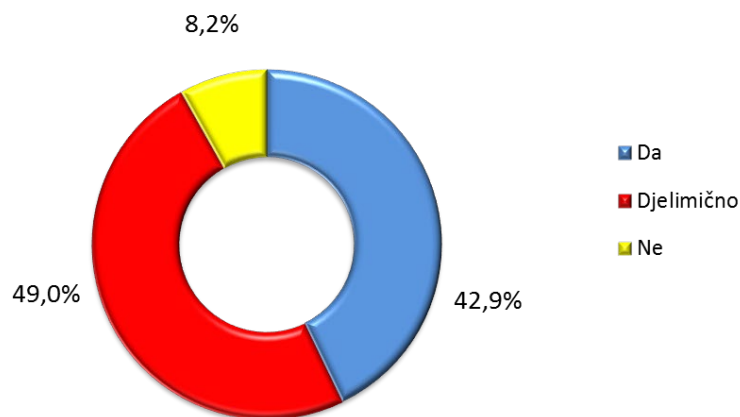

Grafikon 7. Procenat biblioteka koje organizuju aktivnosti za djecu sa poteškoćama u razvoju.

Na pitanje da li su u školi organizovane neke aktivnosti za djecu sa poteškoćama u razvoju, odnos odgovara je bio skoro 50-50, odnosno odgovor “Da” je dalo 27 ispitanika ili 55,1 %, dok je odgovor “Ne” dalo 22 ispitanika ili 44,9 %. Ipak, nešto više ih je odgovorilo sa “Da”, navodeći da su to uglavnom javni časovi, radionice, čitanje i razgovori o književnim djelima i slično. Jedan ispitanik je naveo da u školi postoji stručni i mobilni tim koji radi sa tom

djecom. Nažalost, skoro isto toliko njih je odgovorilo da ne postoje nikakve aktivnosti koje uključuju djecu sa poteškoćama u razvoju. Iako svaka škola nema stručni tim koji bi im posvetio vrijeme, zadatak i uloga svih zaposlenih treba da bude da svima obezbijede zdrav i sretan život. Stoga treba promovisati i zastupati rad u školama koji će obuhvatiti i poseban niz aktivnosti koji će uključiti i djecu sa poteškoćama u razvoju, što na kraju krajeva, i jeste svrha i predmet inkluzivnog obrazovanja.

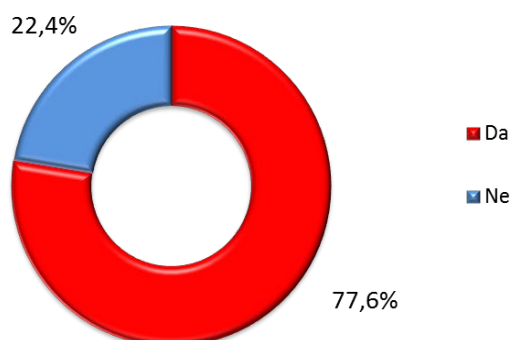
8. DA LI JE PROSTOR VAŠE BIBLIOTEKE PRILAGOĐEN UČENICIMA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU?

Grafikon 8. Procenat da li i koliko je prostor biblioteka prilagođen učenicima sa poteškoćama u razvoju.

Na ovo pitanje, od ukupnog broja ispitanika, njih 42,9 % (21 ispitanik) je odgovorilo da je prostor biblioteke u kojoj rade adekvatno prilagođen učenicima sa poteškoćama u razvoju. Odgovor “Djelimično” je odabralo 24 ispitanika ili 49 %, dok se za odgovor “Ne” odlučilo 4 ispitanika ili 8,2 %. Ovdje vidimo da je procenat onih koji su odabrali odgovor “Da” manji od zbira onih koji su se opredjelili za druga dva odgovora, što svakako predstavlja problem. Iz ranijih odgovora smo saznali da skoro sve škole u kojima je provedena anketa imaju određen broj učenika sa poteškoćama u razvoju (izuzev 3 škole), pa je ovakav procenat biblioteka koje nemaju ili imaju djelimično opremljen prostor za ovakve učenike, poražavajući. Svakako bi ove škole u narednom periodu trebale poraditi na ovom problemu i uz određena ulaganja ili prekomponovanja prostora i sredstava, prilagoditi prostore svojih biblioteka učenicima sa poteškoćama u razvoju. Odgovor “Djelimično” nije zadovoljavajući u ovom slučaju.

9. DA LI JE VAŠA BIBLIOTEKA OPREMLJENA TEHNOLOGIJOM (POMAGALIMA) KOJA OLAKŠAVA RAD UČENICIMA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU?

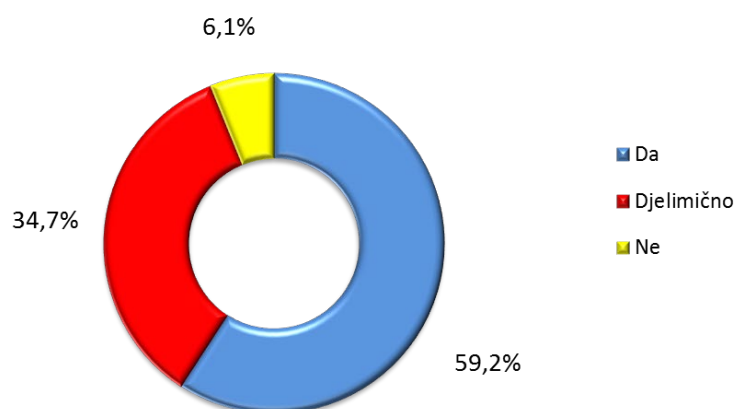

Grafikon 9. Procenat opremljenosti biblioteka tehnologijom koja olakšava rad učenicima sa poteškoćama u razvoju.

Na pitanje da li je škola opremljena tehnologijom ili pomagalima koja bi olakšala rad i učenje djeci sa poteškoćama u razvoju, njih 38 (77.6%) je odgovorilo sa “Da”, dok je njih 11 (22,4%) odgovorilo sa “Ne”. Iako smo svi svjesni da ne mogu sve škole ili prostori potpuno biti opremljeni savremenom tehnologijom koja bi svima olakšala rad, treba konstantno raditi na tome da se povećava broj škola koje jesu opremljene. Ovo bi olakšalo rad ne samo djeci, nego i zaposlenicima. Trebalo bi raditi na tome da se od ministarstava dobiju određena ekonomska sredstva kojim bi se finansirala takva pomagala, te pokušati naći sponzore ili stupiti u saradnju sa drugim školama u regionu, ali i van njega.

S obzirom da su u pitanju specijalizovana pomagala i učila koja su namjenska i skuplja, škole bi mogle raditi projekte koje bi finansirala država, međunarodna zajednica, razna udruženja koja okupljaju osobe sa ovim problemima. Također, moguće je provesti anketu među svim učenicima i roditeljima koji bi sasvim sigurno našli empatije i razumijevanja za svoje školske drugare kojima bi ova pomagala olakšala korištenje biblioteke. Svakako, škole su te koje treba da pokreću razne inicijative gdje bi se skrenula pažnja na probleme ove djece, pa bi se u tom slučaju sigurno i našla sredstva kojima se ta pomagala nabavila.

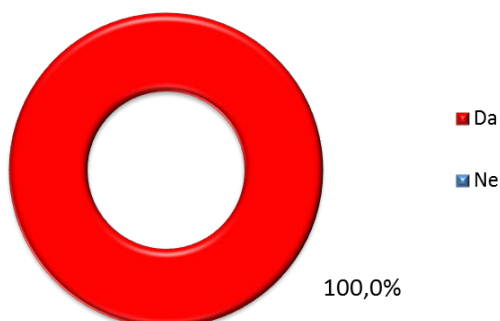
10. DA LI SMATRATE DA JE SAVREMENA TEHNOLOGIJA UNAPRIJEDILA RAD U BIBLIOTECI SA DJECOM SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU?

Grafikon 10. Odnos bibliotekara prema savremenim tehnologijama u bibliotekama.

Na pitanje da li bibliotekari smatraju da je savremena tehnologija unaprijedila rad sa djecom sa poteškoćama u razvoju u bibliotekama, njih 29 (59,2%) je odgovorilo sa “Da”, a njih 17 (34,7%) je dalo odgovor “Djelimično”. Ovo su očekivani odgovori, s obzirom da je tehnologija danas postala neophodna u svim sferama života kako bi se poboljšao kvalitet istog. Ipak, ne smatraju svi tako. Od ukupno 49 ispitanika, njih 3 (6,1%) je odgovorilo da ne smatraju da savremena tehnologija može da se dovede u korelaciju sa unapređenjem i tokom samog rada prosvjete i bibliotekara.

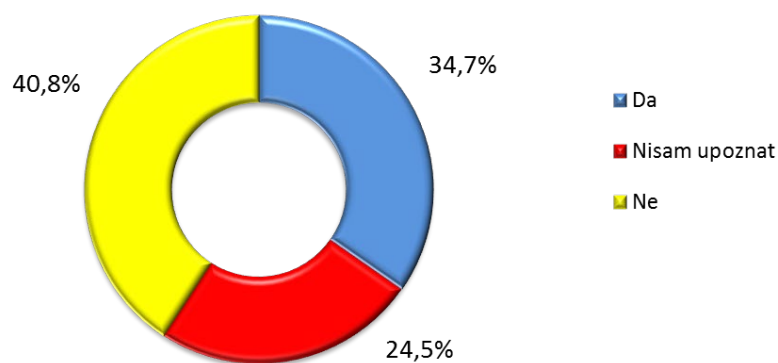
11. DA LI SARADUJETE SA DRUGIM STRUČNIM LICIMA U VAŠEM RADU?

Grafikon 11. Procenat bibliotekara koji saraduju sa drugim stručnim licima u svom radu.

Na ovo pitanje smo dobili sto procentan odgovor, odnosno svih 49 ispitanika je odgovorilo da u svom radu saraduje sa drugim stručnim licima. Ovo je u određenoj mjeri očekivan odgovor, s obzirom na to da su poslovi u sklopu obrazovnog sistema usko povezani i da svi zaposleni imaju zajednički cilj – da pruže adekvatno obrazovanje i odgoj svim svojim učenicima. Ipak, ovaj rezultat je izuzetno pozitivan, te treba nastojati da se takav odnos i zadrži.

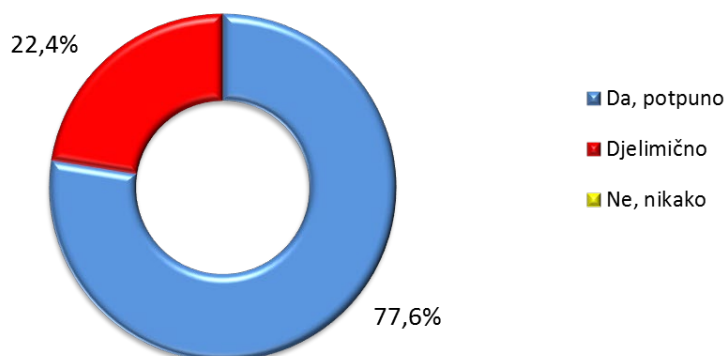
12. DA LI VAŠA BIBLIOTEKA SARADUJE SA UDRUŽENJIMA ILI DRUGIM BIBLIOTEKAMA KOJE SE BAVE PROBLEMATIKOM OSOBA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU?

Grafikon 12. Procenat bibliotekara koji saraduju sa udruženjim ili drugim bibliotekama koje se bave inkluzivnim obrazovanjem.

Na ovo pitanje je najviše odgovora imalo negativnu konotaciju i to: njih 12 (24,5%) je odgovorilo da nisu upoznati sa situacijom, a njih 20 (40,8%) je odgovorilo sa “Ne”. Iako postoje i oni koji su rekli da njihova škola saraduje sa udruženjima koja se bave ovom problematikom, tačnije 17 ispitanika (34,7%), te sa drugim bibliotekama, njihov broj je minoran u odnosu na ostale. Zdrava i savjesna saradnja među različitim udruženjima, ustanovama i školama, od velike je važnosti kako bi se razmjenjivala znanja i informacije neophodne za poboljšanje uslova i kvaliteta rada. Iz ovoga zaključujemo da je ovo svakako nešto na čemu bi trebalo dodatno da se radi.

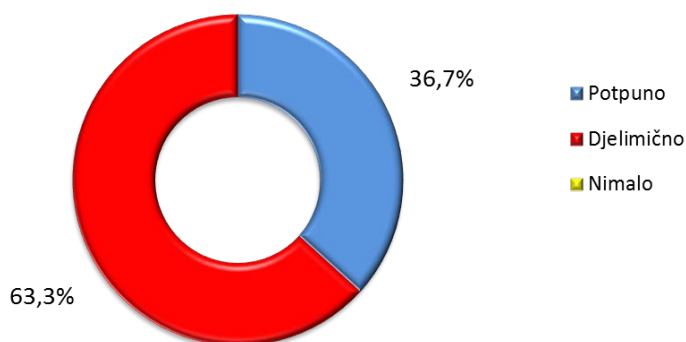
13. DA LI UPRAVA IMA RAZUMIJEVANJE ZA POTREBE BIBLIOTEKE?

Grafikon 13. Prikaz koliko uprava ima razumijevanje za potrebe biblioteke.

Na pitanje da li uprava ima razumijevanja za potrebe biblioteke, njih 38 (77,6%) je dalo potvrđan odgovor, dok je njih 11 (22,4%) odgovorilo sa “Djelimično”. Nije bilo negativnih odgovora. Vodeći se pretpostavkom da su ispitanici iskreno odgovarali i da nisu davali iskontrolisane odgovore zbog upućenosti u temu istraživanja, možemo zaključiti da uprava i nadležni državni organi daju dovoljan značaj ovoj temi. Svakako da uvijek treba raditi da pridobijanju određenih sredstava koja bi mogla pomoći, ali i ovakva raspodjela kakva je sada, može se okarakterisati kao pozitivna i djelotvorna.

14. KOLIKO BIBLIOTEKARI KROZ SVOJ RAD U BIBLIOTECI MOGU UČESTVOVATI U INKLUZIVNOM OBRAZOVANJU?

Grafikon 14. Prikaz koliko bibliotekari kroz svoj rad mogu učestvovati u inkluzivnom obrazovanju.

Raspodjela odgovora na ovo pitanje je slična prethodnom u smislu da nema odričnih odgovora. Odgovor “Potpuno” dalo je 18 ispitanika ili 36,7 % ispitanika, što čini otprilike jednu trećinu ukupnog broja, dok su dvije trećine, tj. 31 ispitanik ili 63,3 %, odgovorili sa “Djelimično”. Iako bibliotekar nema jedinstvenu i vodeću ulogu u školi, on svakako ne treba biti zanemaren ili stavljen u neki drugi plan. Uloga bibliotekara jeste da uputi djecu na određenu literaturu, da im pomogne prilikom istraživanja, učenja, traženja informacija i sl. Njegova funkcija je od izuzetne važnosti, a to vidimo i iz priloženih odgovora. Nijedan ispitanik nije smatrao da je njegova funkcija nevažna, niti da ta funkcija i to zvanje kao takvi treba da se tretiraju.

7.4. Diskusija o rezultatima dobijenim analizom podataka

Na osnovu rezultata ankete, kao i urađenog ispitivanja možemo zaključiti da što se tiče faktora spola, javlja se neujednačena raspodjela, te je u datom uzorku bilo 11 muških i 38 ženskih bibliotekara, što može uticati na stav i mišljenje zaposlenog prema ovoj temi i problematici. Što se tiče stručne spreme bibliotekara, iz ankete vidimo da je preko 70% ispitanika sa visokom stručnom spremom. Objašnjenje za ovaj podatak se vidi u odgovorima na pitanja u daljem toku ankete, jer su bibliotekari u pojedinim školama ujedno i nastavnici maternjeg jezika. Ono što ohrabruje je da je procenat biblioteka koje organizuju aktivnosti za djecu sa poteškoćama u razvoju iznenađujuće veliki. Dalje, analizom podataka iz ankete došlo se do zaključka da savremena tehnologija u velikoj mjeri može i utiče na rad prosvjete i bibliotekara. Bibliotekari u svom radu saraduju sa drugim stručnim licima, nastavnim osobljem, što je i logično, jer jedni bez drugih ne bi mogli funkcionisati. Ono što svakako nije dobro jeste činjenica da škole uopšte, pa samim tim i bibliotekari, gotovo nikako ili nikako ne saraduju sa nekim udruženjima koja se bave ovom problematikom ili nekom drugom školom ili bibliotekom. Ovo zaista jeste problem na kojem bi trebalo poraditi u nekom budućem periodu, jer su iskustva drugih i razmjena mišljenja od velikog značaja kod inkluzivne nastave.

Ohrabrujuće u svemu ovome je što uprava škole ima razumjevanja za potrebe biblioteke u onoj mjeri u kojoj to finansijska sredstva dozvoljavaju, ali u svakom slučaju bitna je podrška i saznanje da uprava škole daju dovoljan značaj ovoj temi.

Svi bibliotekari su mišljenja da kroz svoj stručni rad mogu učestvovati u inkluzivnom obrazovanju, podjednako kao i nastavni kadar. U kojoj mjeri im je to omogućeno, opet zavisi od škole do škole, ali svakako bi trebali biti integrisani u sam proces inkluzivne nastave.

ZAKLJUČAK

Sam koncept inkluzivnog obrazovanja je dio redovnog školskog obrazovno-vaspitnog sistema. Ono se bazira na individualnim sposobnostima djece koje dalje određuju mogućnosti, oblik i sadržaj njihovog obrazovanja. U tu svrhu potrebno je pristupiti izrađivanju individualnih nastavnih planova i programa, koji će poštovati individualne sposobnosti i potencijale svakog djeteta. Sam proces izrade takvih individualnih nastavnih planova i programa je vrlo osjetljiv i dugotrajan i zahtjeva veliku posvećenost, strpljenje i vrijeme specijalnog edukatora.

Kod nas se zbog pogrešnog promovisanja trendova, inkluzivno obrazovanje shvatilo na pogrešan način gdje se pred roditelje ili staratelje djece sa poteškoćama u razvoju stavlja izbor upisa u redovne i specijalne škole.

Ne postoji jedinstven sistem inkluzivnog obrazovanja u zemljama Europske unije. Generalni problem inkluzivnog obrazovanja kod nas i u svijetu je manjak profesionalno obrazovanog kadra za rad sa djecom sa poteškoćama u razvoju.

Procenat bibliotekara koji su upoznati sa pojmom inkluzivnog obrazovanja je veliki, što znači da se škole ipak posvećuju ovom vidu obrazovnog procesa, uključujući i bibliotekara kao školsko osoblje. Iznenadjuće je veliki procenat bibliotekara koji su prisustvovali edukaciji o inkluzivnom obrazovanju, što daje nadu da država ulaže i unapređuje ovaj vid obrazovanja.

Terminologija koja se koristi u području obrazovanja djece sa poteškoćama u razvoju često izaziva nedoumice. Definicije su često nejasne, neprecizne i nedosljedno se upotrebljavaju. Dvosmislenosti rastu kada praktikanti koriste koncepte koje oni sami operativno definiraju, u skladu sa svojim ličnim obrazovanjem. Kao posljedica toga je da je veoma teško shvatiti šta autori misle kada koriste neke termine kao što su specijalne potrebe/posebne potrebe, specijalno obrazovanje, integracija, inkluzija i druga, veoma kompleksna terminologija.

Pravni aspekt razvoja inkluzivnog obrazovanja je, također, kamen spoticanja u raspravama. Zakoni koji su doneseni u okviru obrazovanja nisu decidni, nedostaju propratni akti, a ako su neki i doneseni često su neusaglašeni sa zakonom. Primjena u praksi je dala mogućnosti da se različito tumače, ne poštuju, a za nepoštivanje zakona ne postoje nikakve sankcije.

Paralelni sistem (inkluzivno i specijalno obrazovanje) je i pitanje slobode izbora roditelja i vladinih administrativnih radnika u mnogim zemljama pa i našoj, što dovodi do mnogih rasprava, dok pravni sistem nije dovoljno osjetljiv na potrebe obrazovanja djece sa

poteškoćama u razvoju u redovnoj školi, kao što je to u specijalnoj školi gdje se te potrebe vide i rješavaju decenijama.

Nastavni plan i program je ključna tačka u provođenju inkluzije i povećanju učešća svih učenika u razredu i istovremeno dovodi do najčešćih nesuglasica, zabrinutosti i nesigurnosti. Sve što jeste u vezi sa nastavnim planom i programom neophodno je posmatrati u svjetlu fleksibilnosti unutar samog sistema, a što je u skladu sa Zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju.

Rad sa djecom sa poteškoćama u razvoju ne zahtijeva radikalno specijalizovan ili drugačiji pristup, kao što se uglavnom misli. Sposobnosti potrebne za vaspitanje i obrazovanje djece sa poteškoćama u razvoju su slične onima koje su potrebne za uspješno obrazovanje u redovnim razredima. Učitelji, koji u svom razredu imaju djecu sa poteškoćama u razvoju pokazuju da adekvatna nastava ima najviše veze sa dobrom osnovnom praksom koju su stekli u toku rada, a također i edukacijom o radu sa ovom djecom koju su stekli na seminarima. Neophodna je pomoć stručnjaka u radu sa učenicima u toku nastave i van nastave, a posebno u individualnom vidu pomoći.

Kroz teorijski i empirijski dio rada možemo zaključiti da glavna hipoteza koja glasi: bibliotečki kadar školskog obrazovnog sistema nije dovoljno (ili nije nikako) upoznat sa pojmom inkluzije, što otežava ili sprečava sprovođenje inkluzivnog obrazovanja, od čega svi učenici sa ili bez poteškoća u razvoju imaju koristi, nije potvrđena. Naime, kroz anketu se vidi da su bibliotekari u velikoj mjeri upoznati sa pojmom inkluzivnog obrazovanja i da bi njihova uloga u ovom sistemu nastave bio od velikog značaja.

Što se tiče pomoćnih hipoteza, za njih možemo reći da su potvrđene, odnosno da postoji veliki jaz između zakonske regulative i stvarne prakse u školama i predškolskim ustanovama kada je u pitanju primjena inkluzivne nastave, kao i da se školska biblioteka ne vrednuje kao bitna kulturno-obrazovna komponenta škole koja bi bila podrška nastavno-obrazovnim procesima, već isključivo kao pomoćno sredstvo za realizaciju nastavno-obrazovnih sadržaja.

Školska biblioteka je bitan segment školskog sistema, ali i pored toga se ne vrednuje i ne zauzima mjesto koje zaslužuje, već se naprotiv koristi kao pomoćno sredstvo u realizaciji nastavnih sadržaja.

LITERATURA

1. Abels, Eileen; Jones, Rebecca; Latham, Joh; Magnoni, Dee; Marshall, Joanne Gard. Kompetencije informacijskih stručnjaka 21. stoljeća, 2003. Dostupno na: <https://www.nsk.hr/cuk/dokumenti/SLA%20kompetencije.pdf> (03.04.2021)
2. Ainscow, Mel. Developing Inclusive Schools: Implications for Leadership, National College for School Leadership, 2001. Dostupno na: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.522.3443&rep=rep1&type=pdf> (03.04.2021)
3. Avramidis, Elias; Norwich, Brahm. Teachers' attitudes towards integration/inclusion: a review of the literature. European Journal of Special Needs Education, Vol. 17, No. 2, 2002. Str. 129-147. Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08856250210129056?needAccess=true> (22.03.2021)
4. Booth, Tony; Ainscow, Mel. Indeks inkluzivnosti: promicanje učenja i sudjelovanja u školama. Zenica: Pedagoški zavod, 2008.
5. Booth, Tony; Ainscow, Mel. Priručnik za inkluzivni razvoj škole: Upotreba indeksa za inkluziju za razvoj inkluzivne kulture, politike i prakse. Beograd: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, 2010.
6. Buell, Martha; Hallam, Rena; Gamel-McCormick, Michael; Scheer, Scott. A survey of general and special education teachers' perceptions and in-service needs concerning inclusion, International Journal of Disability, Development and Education, Vol. 46, No. 2, 1999. Str. 143-156.
7. Daniels, Ellen; Stafford, Kay. Kurikulum za inkluziju: razvojno-primjereni program za rad s djecom s posebnim potrebama. Zagreb: Udruga roditelja Korak po korak, 2003. Dostupno na: http://www.korakpokorak.hr/upload/kurikulum_za_inkluziju.pdf (18.03.2021)
8. Narodne novine. Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_47_911.html (12.03.2021)
9. Đević, Rajka. Spremnost nastavnika osnovne škole da prihvate učenike sa teškoćama u razvoju, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 41, 2, 2009. Str.367-382.
10. Gadžo-Šašić, Sabira. Socijalni rad s osobama s invaliditetom: El. knjiga. Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2020. Dostupno na: <https://fpn.unsa.ba/b/wp->

<content/uploads/2020/07/SOCIJALNI-RAD-S-OSOBAMA-S-INVALIDITETOM.pdf>

(12.03.2021)

11. Hatibović, Ćimeta. Dileme i nesuglasice vezane za ideju inkluzivnog obrazovanja u BiH: U: Vodič kroz inkluziju u obrazovanju (Priredili: Šunkić, Z., M. Kordić, O. Hasić, Ć. Hatibović), Sarajevo: Misija OSCE-a u BiH. 2006.
12. IFLA/UNESCO School Library Guidelines. Dostupno na: <https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/school-library-guidelines/school-library-guidelines-sr.pdf> (07.05.2021.)
13. Ilić, Mile. Inkluzivna nastava. Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 2009.
14. Milka, Oljača. Inkluzivno obrazovanje: od pedagoške koncepcije do prakse: Tematski zbornik, Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju. 2011.
15. Kavkler, Marija. Odgoj i obrazovanje djece sa posebnim potrebama. Ljubljana: Svetovalni center, 2003.
16. Klaić, Bratoljub. Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica / priredio i dopunio Željko Klaić. Zagreb: Zora, 1974.
17. Kljaić, Ivana. Kako poboljšati razumijevanje, dogovaranje i suradnju djece s teškoćama u učenju?: Metodički ogledi br. 2. Slavonski Brod, 2002.
18. Kodrić Zaimović, Lejla. Visokoškolske biblioteke – partner u realizaciji Bolonjskog procesa i ulasku u društvo znanja. U: Savjetovanje Reforma visokog obrazovanja i primjena Bolonjskog procesa na Univerzitetu u Sarajevu: zbornik radova. Sarajevo, 2008.
19. Konvenciji o pravima djeteta Ujedinjenih naroda, Dostupno na: https://www.unicef.hr/wpcontent/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf (22.03.2021)
20. Kovačević, Dinka; Lovrinčević, Jasmina. Školski knjižničar. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2012.
21. Kovačević, Dinka; Plavetić, Ljiljana. I mi smo tu: učenici s posebnim potrebama i školska knjižnica. Crikvenica: Zbornika radova, 14. Proljetna škola školskih knjižničara, 2002.
22. Lovrinčević, Jasmina; Kovačević, Dinka; Lasić-Lazić, Jadranka; Zorica Banek, Mihaela. Znanjem do znanja: Prilog metodici rada školskog knjižničara. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2005.

23. Martek, Alisa; Krajna, Tamara; Fluksi, Tea. Koliko je zapravo dobra vaša knjižnica? Uspostava kvalitete u specijalnim i visokoškolskim knjižnicama – knjižnice u bolonjskom okruženju : zbornik radova 10. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2009.
24. Mustać, Vinka; Vicić, Miroslav. Rad s učenicima s teškoćama u razvoju u osnovnoj školi. Priručnik za prosvjetne djelatnike. Zagreb: Školska knjiga, 1996.
25. Od segregacije do inkluzije: da li je obrazovanje djece i mladih sa posebnim potrebama u BiH inkluzivno? Kratki pregled i analiza stanja. (2013). Sarajevo: Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, 2013. Dostupno na: http://www.skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fd4f1b800_07InkluzivnoobrazovanjeuBiH.pdf (12.03.2021)
26. Pedagoški standardi i normativi za srednje obrazovanje. Sarajevo: Službene novine Kantona Sarajevo, broj: 24/03 – prečišćeni tekst. 2004.
27. Pedagoški standardi i opći normativi za osnovni odgoj i obrazovanje i normative radnog prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila po predmetima za osnovnu školu. Sarajevo: Službene novine Kantona Sarajevo, broj: 24/03 – prečišćeni tekst. 2005.
28. Perić, Nenad. Značaj inkluzivnog obrazovanja za osobe sa invaliditetom: Koalicija organizacija osoba sa invaliditetom Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2014.
29. Podrška inkluzivnom obrazovanju asistent u nastavi. Sarajevo: Udruženje „Život sa Down sindromom“. Sarajevo, 2011. Dostupno na: <http://www.nastavnickovodstvo.net/index.php/literatura/category/14-inkluzija?download=152:podrska-inkluzivnom-obrazovanju-asistent-u-nastavi>, (23.03.2021.)
30. Pravilnik o inkluzivnom obrazovanju, (Službene novine Kantona Sarajevo, broj: 32/19)
31. Rapačić, Dragan; Nedović, Goran; Ilić, Snežana; Stojković, Irena. Zakonski okvir i inkluzivna praksa, U susret inkluziji/dileme u teoriji i praksi, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, 2008. Dostupno na: http://www.icf.fasper.bg.ac.rs/zbornici/2008-U_SUSRET_INKLUZIJI.pdf (23.03.2021)
32. Rapačić, Dragan; Slavnić, Svetlana; Nedović, Goran; Veljić, Čedo. Evropski modeli obrazovanja učenika sa ometenošću, Beograd: Beogradska defektološka škola br. 1, 2004. Dostupno na: http://www.fasper.bg.ac.rs/do2016/nastavnici/Rapaic_Dragan/radovi/EVROPSKI%20

[MODELI%20OBRAZOVANJA%20UCENIKA%20SA%20OMETENOSCU.pdf](#)

(18.03.2021)

33. Sečić, Dora. Informacijska služba u knjižnicama: priručnik iz knjižničarstva. Rijeka: Naklada Benja, 2006.
34. Stričević, Ivanka. Dječja knjižnica ukorak s vremenom. Dječja knjižnica za novo tisućljeće: zbornik. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2001.
35. Sunko, Esmeralda. Društveno povijesni kontekst odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju. Školski vjesnik, 65 (4), 2016. 601-620. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/178259> (15.02.2021)
36. Šuta-Hibert, Monja; Muhović, Ejla; Nurkić, Vildana. Analiza stanja školskih biblioteka osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo. Sarajevo: Školegijum/Analize/Biblioteke, 2015.
37. Švraka, Emira; Salkić, Naim. Računa se sposobnost, a ne onesposobljenje: sport i unapređenje kvaliteta života djece s cerebralnom paralizom i djece s oštećenjem sluha i govora i njihovih obitelji. Sarajevo: Savez udruženja osoba s cerebralnom paralizom FBiH, 2016. Dostupno na: <https://www.cpa fbih.org/wp-content/uploads/2019/03/Racuna-se-sposobnost-a-ne-onesposobljenje.pdf> (12.03.2021)
38. Švraka, Emira; Salkić, Naim; Vujinović, Milenko; Povlakić Hadžiefendić, Meliha; Ljevaković, Mejrema; Veselinović, Vedrana; Mušić, Zlatan; Ljevaković, Abdulah. Pristupačnost za sve: komunikacija sa osobama oštećenog sluha, obaveza inkluzivnog društva. Sarajevo: Savez udruženja osoba s cerebralnom paralizom FBiH, 2019. Dostupno na: <https://www.cpa fbih.org/wp-content/uploads/2019/10/Priru%C4%8Dnik-Final.pdf> (12.03.2021)
39. Tadić, Katica. Rad u knjižnici: priručnik za knjižničare. Opatija: Naklada Benja, 1994.
40. Todorov, Nada; Petrović, Tihomir. Školski bibliotekar, Stručni rad, Sombor: Pedagoški fakultet, 2007.
41. Tošić-Grlač, Sonja. Suradničko učenje u školskoj knjižnici: Zrno:časopis za obitelj, vrtić i školu, br. 80-81, 2008.
42. Vodič kroz inkluziju u obrazovanju: Društvo ujedinjenih građanskih akcija „Duga“, Sarajevo, 2006. Dostupno na: http://www.skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fe14bb195_06Vodickrozinklu ziju obrazovanju.pdf (23.03.2021)
43. Vujačić, Milja. Problemi i perspektive dece sa posebnim potrebama. Beograd: Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 2006. Dostupno na:

<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0579-6431/2006/0579-64310601190V.pdf>

(15.02.2021)

44. Zakon o bibliotečkoj djelatnosti Federacije Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, br. 37/95. 1995. Dostupno na: <http://www.fmks.gov.ba/kultura/legislativa/fbih/36.pdf> (13.03.2021)
45. Zakon o bibliotečkoj djelatnosti. Sarajevo: Službene novine Federacije BiH, br. 1/94 i 13/97. 1999.
46. Zakon o knjižnicama ("Narodne novine", broj 105/97, 5/98, 104/00 i 69/09)
47. Zakon o predškolskom odgoju i osnovnom obrazovanju u Kantonu Sarajevo. Sarajevo: Službene novine Kantona Sarajevo, 2008. br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01 i 28/.
48. Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 23/17, 33/17, 30/19, 34/20).
49. Zakon o srednjem obrazovanju (“Službene novine Kantona Sarajevo”, br. 1/96, 2/96 ispravka, 3/96 ispravka, 16/97, 14/00, 4/01).
50. Zrilić, Smiljana. Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole: Priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2011.
51. Zrilić, Smiljana; Brzoja, Kristina. Promjene u pristupima odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama. *Magistra Iadertina*, 8 (1), 2013. 141-153. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/122647> (22.03.2021)
52. Zuković, Slađana; Popović, Daliborka. Partnerstvo porodice i škole u inkluzivnoj politici vaspitanja i obrazovanja. U: M. Pikula (ur.) *Nauka i politika*, Pale: Filozofski fakultet, 2011. Str. 489-500.
53. Zovko, Mira. Školska knjižnica u novom tisućljeću. Zagreb: Senjski zbornik br. 1, 2009.

POPIS ILUSTRACIJA

SLIKE

Slika 1. Rad bibliotekara sa učenicima sa poteškoćama u razvoju _____	15
Slika 2. Inkluzivno obrazovanje _____	20
Slika 3. JU OŠ “Musa Ćazim Ćatić” Sarajevo _____	29
Slika 4. JU “Treća osnovna škola” Ilidža _____	33
Slika 5. Bibliotekar na radnom mjestu _____	39
Slika 6. Saradnja defektologa i školskog bibliotekara _____	42
Slika 7. Biblioteka Desete Osnovne Škole, Sarajevo _____	46
Slika 8. OŠ „Hamdija Kreševljaković“ Sarajevo _____	51

GRAFIKONI

Grafikon 1. Spolna struktura učesnika ankete. _____	57
Grafikon 2. Stručna sprema bibliotakara u osnovnim školama. _____	58
Grafikon 3. Koliko od ukupnog broja ispitanika obavlja samo funkciju bibliotekara. _____	58
Grafikon 4. Procenat bibliotekara koji su upoznati sa pojmom inkluzivnog obrazovanja. ____	59
Grafikon 5. Procenat bibliotekara koji su prisustvovali edukaciji o inkluzivnom obrazovanju. 60	
Grafikon 6. Procenat škola koje pohađaju djeca sa poteškoćama u razvoju. _____	60
Grafikon 7. Procenat biblioteka koje organizuju aktivnosti za djecu sa poteškoćama u razvoju. _____	61
Grafikon 8. Procenat da li i koliko je prostor biblioteka prilagođen učenicima sa poteškoćama u razvoju. _____	62
Grafikon 9. Procenat opremljenosti biblioteka tehnologijom koja olakšava rad učenicima sa poteškoćama u razvoju. _____	63
Grafikon 10. Odnos bibliotekara prema savremenim tehnologijama u bibliotekama. _____	64
Grafikon 11. Procenat bibliotekara koji saraduju sa drugim stručnim licima u svom radu. ____	64
Grafikon 12. Procenat bibliotekara koji saraduju sa udruženjim ili drugim bibliotekama koje se bave inkluzivnim obrazovanjem. _____	65
Grafikon 13. Prikaz koliko uprava ima razumijevanje za potrebe biblioteke. _____	66
Grafikon 14. Prikaz koliko bibliotekari kroz svoj rad mogu učestvovati u inkluzivnom obrazovanju. _____	66

PRILOZI

ANKETA ZA BIBLIOTEKARE OSNOVNIH ŠKOLA

Anketno istraživanje za diplomski rad na drugom ciklusu studija na Odsjeku za komparativnu književnost i bibliotekarstvo / informacijske nauke na Filozofskom fakultetu u Sarajevu pod naslovom "*Inkluzija i uloga bibliotekara u školskoj biblioteci*".

Poštovani,

pred vama se nalazi anketa koja će biti korištena u svrhu izrade diplomskog rada na temu „Inkluzija i uloga bibliotekara u školskoj biblioteci.“ Na osnovu vaših odgovora, očekujemo da ćemo dobiti stvarnu sliku koliko i na koji način biblioteke i bibliotekari učestvuju u inkluzivnom procesu.

Stoga vas molimo da učestvujete u ovom istraživanju tako što ćete iskreno odgovoriti na pitanja postavljena u Upitniku. Ovdje nema tačnih i netačnih odgovora. Svaki vaš iskreni odgovor ujedno je i najbolji koji ste mogli ponuditi. Anketa je anonimna, a podaci će se koristiti samo u istraživačke svrhe. Zahvaljujemo na saradnji!

1. Spol:

- a) muški
- b) ženski

2. Vaša školska sprema:

- a) srednja školska sprema
- b) viša školska sprema
- c) visoka školska sprema
- d) postdiplomski studij
- e) doktorski studij
- f) doktor nauka

3. Pored uloge bibliotekara, da li obavljate još neku funkciju u školi?

- a) Da
- b) Ne

Ako je odgovor DA, navedite koju _____

4. Da li ste upoznati sa pojmom inkluzivnog obrazovanja?
 - a) Da
 - b) Ne

5. Da li ste prisustvovali nekoj obuci ili edukaciji o inkluzivnom obrazovanju?
 - a) Da
 - b) Ne

6. Da li djeca sa poteškoćama u razvoju pohađaju školu u kojoj ste zaposleni?
 - a) Da
 - b) Ne

Ako je odgovor DA, navedite koliko _____

7. Da li Vaša biblioteka organizuje određene aktivnosti koje uključuju djecu sa poteškoćama u razvoju? (edukativne radionice, javni časovi, čitanje)
 - a) Da
 - b) Ne

Ako je odgovor DA, navedite koje _____

8. Da li je prostor Vaše biblioteke prilagođen učenicima sa poteškoćama u razvoju?
 - a) Da
 - b) Djelimično
 - c) Ne

9. Da li je Vaša biblioteka opremljena tehnologijom (pomagalima) koja olakšava rad učenicima sa poteškoćama u razvoju (računar, televizor, tablet, video)?
 - a) Da
 - b) Ne

10. Da li smatrate da je savremena tehnologija unaprijedila rad u biblioteci sa djecom sa poteškoćama?
 - a) Da
 - b) Djelimično
 - c) Ne

11. Da li saradujete sa drugim stručnim licima u Vašem radu (pedagog, psiholog, socijalni radnik, asistent u nastavi)?

- a) Da
- b) Ne

12. Da li Vaša biblioteka saraduje s udruženjima ili drugim bibliotekama koje se bave problematikom osoba sa poteškoćama u razvoju?

- a) Da
- b) Nisam upoznat
- c) Ne

13. Da li Uprava ima razumijevanje za potrebe biblioteke?

- a) Da, potpuno
- b) Djelimično
- c) Ne, nikako

14. Koliko bibliotekari kroz svoj rad u biblioteci mogu učestvovati u inkluzivnom obrazovanju?

- a) Potpuno
- b) Djelimično
- c) Nimalo

Zahvaljujem Vam se na učešću u anketi!

SPISAK OSNOVNIH ŠKOLA KANTONA SARAJEVO*kojima je dostavljena anketa putem e-maila*

Naziv škole	Telefon	E-mail
STARI GRAD		
JU OŠ "Edhem Mulabdić"	236-044	osedhemmulabdic@gmail.com
JU OŠ "Hamdija Kreševljaković"	272-720	hamdijakreševljakovic@yahoo.com
JU OŠ "Mula Mustafa Bašeskija"	238-151	skola@osmmba.edu.ba
JU OŠ "Saburina"	538-340	info@ossaburina.edu.ba
JU OŠ "Šejh Muhamed ef. Hadžijamaković"	532-324	os.hrid1@bih.net.ba
JU OŠ "Vrhbosna"	240-100	osvrhbosna@osvrhbosna.edu.ba
OPĆINA CENTAR		
JU OŠ "Alija Nametak"	652-297	osansa.edu@osansa.edu.ba
JU OŠ "Hasan Kaimija"	559-906	oshkaimija@yahoo.com
JU OŠ "Hasan Kikić"	445-137	oshasankikic@gmail.com
JU OŠ "Isak Samokovlija"	212-499	info@osis.edu.ba
JU OŠ "Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak"	220-491	os.mbklij@bih.net.ba
JU OŠ "Musa Ćazim Ćatić"	208-567	musacazimc@gmail.com
JU OŠ "Nafija Sarajlić"	213-823	info@osnsarajlic.edu.ba
JU OŠ "Safvet-beg Bašagić"	205-923	osnovnaskolasbb@gmail.com
JU OŠ "Silvije Strahimir Kranjčević"	219-825	osssk@bih.net.ba
JU OŠ "Vladislav Skarić"	212-031	vskaric@yahoo.com
OPĆINA NOVO SARAJEVO		
JU OŠ "Čengić-Vila I"	678-220	info@oscvila1.edu.ba
JU OŠ "Grbavica I"	651-337	osgrbavica1@hotmail.com
JU OŠ "Grbavica II"	642-642	osgrbavica2@lol.ba
JU OŠ "Hrasno"	651-120	oshrasno@yahoo.com
JU OŠ "Kovačići"	615-878	kovacici@bih.net.ba
JU OŠ "Malta"	613-502	skola.malta@gmail.com
JU OŠ "Pofalići"	644-163	ospofalici@ospofalici.edu.ba
JU OŠ "Velešićki heroji"	214-598	osvh@bih.net.ba
OPĆINA NOVI GRAD		
JU OŠ "Aleksa Šantić"	461-300	aleksa_santic@bih.net.ba
JU OŠ "Avdo Smailović"	619-155	avsmail@bih.net.ba
JU OŠ "Behaudin Selmanović"	780-020	os.bs@bih.net.ba
JU OŠ "Ćamil Sijarić"	541-534	oscamil1@gmail.com
JU OŠ "Mustafa Busuladžić"	629-574	osmustafabusuladzic@gmail.com
JU OŠ "Džemaludin Čaušević"	713-820	os.dc@bih.net.ba
JU OŠ "Fatima Gunić"	472-752	osfatimagunic@yahoo.com
JU OŠ "Mehmedalija Mak Dizdar"	644-897	mmdizdar@yahoo.com
JU OŠ "Meša Selimović"	543-113	mesaselimovic1@gmail.com
JU OŠ "Osman Nakaš"	642-066	bibliotekar@osonakas.com.ba
JU OŠ "Osman Nuri Hadžić"	460-363	info@osonh.edu.ba
JU OŠ "Skender Kulenović"	464-288	osskeso@bih.net.ba
JU OŠ "Sokolje"	765-541	bibliotekar@ossokolje.edu.ba
JU OŠ "Umihana Čuvidina"	541-009	umihanac@bih.net.ba
JU OŠ "Aneks"	658-883	osnovnaskolaaneks@gmail.com
OPĆINA ILIDŽA		
JU "Prva osnovna škola"	639-575	posili@bih.net.ba
JU "Druga osnovna škola"	510-640	drugaosnovna@ymail.com
JU "Treća osnovna škola"	638-473	info@trecaosnovna.edu.ba
JU "Četvrta osnovna škola"	698-202	cetvrta.osnovna@bih.net.ba

JU "Peta osnovna škola"	515-177	petaosnovnaskola@yahoo.com
JU "Šesta osnovna škola"	626-783	osnovna skola sesta@yahoo.co.uk
JU "Sedma osnovna škola"	761-630	sedma.os@bih.net.ba
JU "Osma osn. škola" Amer Čenanović"	771-321	osma2010@bih.net.ba
JU "Deveta osnovna škola"	428-415	deveta.osnovna@gmail.com
JU "Deseta osnovna škola"	230-106	desetaosnovna@gmail.com
OPĆINA HADŽIĆI I OPĆINA TRNOVO		
JU OŠ "6. mart", Hadžići	420-120	os6mart@bih.net.ba
JU OŠ "Hadžići", Hadžići	408-810	oshadzici@oshadzici.edu.ba
JU OŠ "9. maj", Pazarić	416-623	9maj@bih.net.ba
JU OŠ "Hilmi ef. Šarić", Tarčin	428-395	oshilmi@bih.net.ba
JU OŠ "Zaim Kolar", Dejčići	438-000	oszaimkolar@bih.net.ba
OPĆINA VOGOŠĆA		
JU OŠ "Izet Šabić", Hotonj	481-089	osizetsabic@bih.net.ba
JU OŠ "Mirsad Prnjavorac"	430-910	prima97@bih.net.ba
JU OŠ "Porodice ef. Ramić", Semizovac	430-993	os.semizovac@bih.net.ba
JU OŠ "Zahid Baručija"	430-615	os.zahidbarucija@bih.net.ba
JU OŠ "Zajko Delić"	485-409	oszd@oszd.edu.ba
OPĆINA ILIJAŠ		
JU OŠ "Hašim Spahić"	400-458	oskolahs@yahoo.com
JU OŠ "Podlugovi"	401-017	skola.podlugovi@gmail.com
JU OŠ "Srednje"	489-047	osskolasrednje@bih.net.ba
JU OŠ "Stari Ilijaš"	580-620	stariilijas@bih.net.ba

Ustanove za specijalno obrazovanje i odgoj, muzičke škole i druge institucije u funkciji osnovnog obrazovanja i odgoja

Naziv škole	Telefon	E-mail
JU "Osnovna muzička škola", Ilidža	623-400	info@muzickail.edu.ba
JU Centar za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju "Vladimir Nazor"	650-196	vnazor@hotmail.com
JU Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece "Mjedenica"	207-962	mjedenica@hotmail.com
JU Osnovna muzička škola "Mladen Pozajić"	444-234	omsmp@omsmp.edu.ba
JU Osnovna muzička i baletska škola Novo Sarajevo	651-523	info@ombsns.edu.ba
"AL AMEL" Sarajevo	230-294	alamelschool@gmail.com
JU Centar za slijepu i slabovidnu djecu i omladinu	473-019	centarczsd@gmail.com
JU Centar za slušnu i govornu rehabilitaciju	211-790	cersig@bih.net.ba
Francuska osnovna škola CIFS Sarajevo	444-405	info@cifs.edu.ba
Katolički školski centar - OŠ Centar	665-521	osnovna.skola@ksc-sarajevo.com
Međunarodna njemačka škola Sarajevo - Internationale Deutsche Schule Sarajevo	560-520	info@idss.ba
Međunarodna osnovna škola „Richmond Park International Primary school"	660-080	info@rps.edu.ba
Prva privatna OŠ "Isa-beg Ishaković"	957-496	info@isabeg.edu.ba
OŠ "Đulistan"	402-487	os_djulistan@yahoo.com
Privatna osnovna škola "Bloom"	207-899	maelys.derudder@bloom.edu.ba
Privatna ustanova Školski Centar Maarif Schools of Sarajevo	271-004	info@ba.maarifschools.org
Quality Schools International - International School of Sarajevo (QSI Sarajevo)	424-450	sarajevo@qsi.org